

CYMRU WLEDIG
LPIP
RURAL WALES

Cymru Wledig LPIP Rural Wales

**Adroddiad
Blynyddol
2026**

**Annual
Report
2026**

Croeso

Professor Michael Woods, Cymru Wledig LPIP Rural Wales Director

Mae hon yn flwyddyn fawr i gefn gwlad Cymru. Mae etholiadau'r Senedd ym mis Mai wedi rhoi Senedd estynedig ar waith sydd â mwy o gapasiti i graffu ar ddeddfwriaeth ac ymchwilio i'r heriau sy'n wynebu cymunedau yng Nghymru. Er na wyddys canlyniad yr etholiad ar adeg ysgrifennu hwn, mae materion sy'n ymwneud â Chymru Wledig wedi bod yn amlwg yn yr ymgyrch ac mae'n debygol y byddant yn gryn ffocws yng ngwaith y Llywodraeth newydd ac aelodau newydd y Senedd.

Yng Nghymru Wledig LPIP Rural Wales rydym wedi bod yn brysyr gyda gweithgareddau ymchwilio ac arloesi a fydd yn helpu Llywodraeth newydd Cymru i lunio a gweithredu polisiau ar gyfer cefn gwlad Cymru, a chynorthwyo Aelodau'r Senedd i ofyn y cwestiynau cywir er mwyn sicrhau bod y polisiau hyn yn briodol ac yn effeithiol.

Rydym yn gwneud hyn mewn tair ffordd. Yn gyntaf, rydym yn casglu ac yn dadansoddi tystiolaeth i ddeall yn well y materion a nodwyd gan ein partneriaid a'n rhanddeiliaid. Yn ystod y

flwyddyn ddiwethaf, rydym wedi cynnal ymchwil ar gael gafael ar fwyd mewn cymunedau gwledig; cadw treftadaeth ddiwylliannol anniriaethol Cymru; defnyddio mannau cymunedol yn well; ac aml-ddatrys problemau amgylcheddol, cymdeithasol, ac economaidd drwy fentrau sero net. Mae prosiectau sy'n dal ar y gweill yn ymchwilio i effaith newidiadau mewn amserlenni bysiau ar fynediad at waith, hyfforddiant a gofal iechyd, ynghyd ag ymchwil i weithgareddau crefft gwledig; twristiaeth adfywiol; defnyddio deallusrwyddiaeth artifisial mewn amaethyddiaeth; ac allgáu digidol ac iechyd gwledig. Rydym hefyd wedi comisiynu naw prosiect gan ymchwilwyr allanol ar bynciau sy'n amrywio o brawfesur polisïau o safbwynt anghenion cefn gwlad i farchnadoedd llafur a modelau busnes ar gyfer mentrau cymdeithasol.

Yn ail, rydym yn trefnu i grwpiau amrywiol o bobl weithio gyda'i gilydd i ddod o hyd i atebion arloesol i heriau polisi anodd. Mae ein pedwar Labordy Arloesi yn ganolog i'r gweithgaredd hwn, ac maent wedi symud o weithdai i dreialu syniadau drwy brofion "prawf o gysyniad". Mae'r rhain yn cynnwys prosiectau bwyta cymunedol i fynd i'r afael ag unigrwydd cymdeithasol; cyfleoedd blasu i hybu recriwtio i'r sector adeiladu; codi ymwybyddiaeth o arddwriaeth Gymreig a rhoi mwy o lysiau Cymreig ar fwydlenni bwytai fel ffordd o hyrwyddo ffermio carbon isel; ac annog defnyddio'r Gymraeg mewn hyfforddiant chwaraeon ar lawr gwlad.

Yn yr un modd mae ein prosiect Prif-ffrydio Cydraddoldebau wedi ymgynnull panel o ddefnyddwyr trafniadaeth ac eiriolwyr amrywiaeth i adolygu polisiau ar gyfer trafniadaeth sy'n gymdeithasol

angenrheidiol, gan lunio argymhellion ar sut i'w haddasu er mwyn iddynt weddu'n well i amgylchiadau gwledig ac anghenion grwpiau amrywiol o ddefnyddwyr.

Yn drydydd, rydym yn helpu i rymuso cymunedau gwledig iddynt fedru gwneud eu hymchwili eu hunain er mwyn ymgysylltu'n fwy effeithiol â Llywodraeth Cymru, awdurdodau lleol, Aelodau'r Senedd, ac Aelodau Seneddol ar bryderon lleol. Ers mis Hydref diwethaf rydym wedi cefnogi chwe phrosiect dan arweiniad cymunedau a'r rhain wedi'u dewis drwy gystadleuaeth agored, ac yn eu plith mae prosiectau sy'n asesu'r angen am dai yn Nyffryn Peris; yn archwilio newid hinsawdd gyda ffoaduriaid a lleiafrifoedd ethnig yn Sir Benfro; ac yn defnyddio dulliau theatr i ymgysylltu â ffermwyr ifanc ym Mhenllŷn ar broblemau iechyd meddwl.

Rydym hefyd yn dechrau edrych tuag at ddiwedd ein cyllid presennol gan UKRI yn gynnar y flwyddyn nesaf ac yn chwilio am ffyrdd y gallwn gynnal ein gweithgareddau y tu hwnt i hynny. Gobeithiwn y byddwn yn gallu parhau i sicrhau bod ein harbenigedd ar gael i gefnogi polisi gwledig ac i adeiladu ar y dulliau rydym wedi'u datblygu ar gyfer ymgysylltu â chymunedau a'u grymuso. Rydym yn agored i drafodaethau ynghylch cydweithrediaadau a all helpu i gyflawni hyn.

Gallwch ddarllen am yr holl weithgareddau hyn a mwy yn yr adroddiad hwn. Gallwch hefyd gael y wybodaeth ddiweddaraf am ein gwaith ar ein gwefan, www.lpip.cymru sy'n cynnwys adroddiadau prosiectau a Briffiau Polisi, yn ogystal â Hyb Data Cymru Wledig, sy'n rhoi mynediad at ddata o'n hymchwili a setiau data eraill ynghyd â mapio rhyngweithiol.

Effaith newidiadau yn y ddarpariaeth trafnidiaeth gyhoeddus ar fynediad at wasanaethau gofal iechyd, cyflogaeth, ac addysg a hyfforddiant yng Nghymru Wledig

Yr Athro Scott Orford, Dr Andrew Price, a Dr Lucy Baker

Mae mynediad at rwydwaith trafnidiaeth gyhoeddus effeithiol yng nghefn gwlad Cymru yn thema sy'n codi'n gyson mewn sgysiau mewn cymunedau gwledig. Bydd y prosiect hwn yn dadansoddi gwasanaethau bysiau yng Nghymru Wledig er mwyn nodi pa lwybrau/gwasanaethau sydd wedi'u dileu neu eu newid ers 2019, ynghyd â'r manau a nifer y bobl yr effeithiwyd arnynt. Bydd yn modelu effaith y newidiadau hyn ar fynediad at wasanaethau gofal iechyd, ysgolion a cholegau, a lleoliadau cyflogaeth pwysig. Bwriad y prosiect yw ymchwilio i newidiadau posibl y gellid

eu gwneud i'r rhwydwaith bysiau (er enghraifft, o dan fasnachfreinio) er mwyn gwella hygyrchedd i'r safleoedd allweddol hyn. Bydd yr ymchwil yn defnyddio dull data eilaidd a modelu gofodol gan ddefnyddio data, modelau, a meddalwedd presennol a ddatblygwyd gan WISERD. Gan adeiladu ar ymchwil gefndirol sy'n bodoli eisoes ar gyfer Bil Gwasanaethau Bysiau (Cymru), a defnydd posibl ar system fasnachfreinio, bydd yr ymchwil hefyd yn cael ei lywio gan waith ansoddol Rhwydwaith Ymchwil Integredig Trafnidiaeth ac Iechyd ar y rhwystrau y

mae gwahanol grwpiau o bobl yn eu hwynebu o ran hygyrchedd bysiau (e.e. menywod, pobl sydd ag anableddau a symudedd cyfyngedig, a phobl hyn) yng Nghymru Wledig.

Mae'r prosiect hwn i'w gwblhau erbyn Haf 2026, gyda'r allbynnau'n cael eu rhannu â rhanddeiliaid megis Trafnidiaeth Cymru, Byrddau Gwasanaethau Cyhoeddus (PSB), a Byrddau Iechyd i lywio penderfyniadau polisi yn y dyfodol, yn ogystal â chael eu cyhoeddi ar ddangosfyrddau rhyngweithiol ar Hyb Data Cymru Wledig LPIP Rural Wales.

Treftadaeth Ddiwylliannol Anniriaethol yng nghefn gwlad Cymru

Dr Elen Bonner, Dr Eifiona Thomas Lane, Dr Sean Martin, a'r Athro Rhys Jones

Mae trafodaethau cenedlaethol yn mynd ati fwyfwy i ystyried sut y dylid adnabod a chefnogi treftadaeth ddiwylliannol anniriaethol (ICH), ac mae cynnydd yn niddordeb polisiau mewn blaenoriaethau diwylliannol a fframweithiau diogelu i'r dyfodol. Felly, mae'r prosiect hwn yn sylfaen dystiolaeth amserol a dibynadwy sy'n dangos sut mae treftadaeth ddiwylliannol anniriaethol (neu arferion treftadaeth fyw) yn cael eu creu a'u hail-greu mewn cymunedau gwledig ar adeg pan fo cynnydd yn y sylw i ddatblygiad polisi diwylliannol yng Nghymru.

Edrychodd ein hymchwilyr ar dreftadaeth ddiwylliannol anniriaethol yng nghefn

gwlad Cymru drwy ddull astudiaeth achos cymysg, gan gynnwys ymchwil archifol, adolygiad o bolisiau, a chyfweiliadau ag ymarferwyr a rhanddeiliaid treftadaeth o'r fath. Nodwyd amrywiaeth o arferion, gan gynnwys eisteddfodau lleol, canu Plygain, a sioeau amaethyddol.

Dengys y canfyddiadau cynnar fod treftadaeth ddiwylliannol anniriaethol yn cael ei gynnal drwy ymdrechion ar y cyd gan ymarferwyr treftadaeth fyw, sef y rheiny sy'n addysgu, yn perfformio neu'n trosglwyddo arferion yn uniongyrchol, a'r llu o wirfoddolwyr sy'n darparu'r seilwaith trefnu a logistaidd sydd ei angen er mwyn i ddigwyddiadau cymunedol allu digwydd.

Mae'r digwyddiadau hyn eu hunain yn lleoliadau hanfodol i roi'r dreftadaeth ar waith, ei rhannu a'i haddasu dros amser. Ledled y gweithgareddau, mae cymryd rhan yn parhau i fod yn rhan bwysig iawn ohonynt, ac mae'r Gymraeg yn dal i fod â rhan ganolog yn y cymunedau a astudiwyd.

Mae'r astudiaeth yn cyfrannu sail dystiolaeth bwysig ar gyfer dulliau diogelu yn y dyfodol, gan amlygu pwysigrwydd cefnogi deiliaid gwybodaeth ddiwylliannol, gwirfoddolwyr, a'r digwyddiadau cymunedol sydd gyda'i gilydd yn galluogi treftadaeth i ffynnu yng nghefn gwlad Cymru. Bydd yr adroddiad llawn ar gael erbyn Haf 2026.

Defnyddio deallusrwydd artifffisial a thechnoleg ddigidol: cefnogi Sero Net mewn amaethyddiaeth

Dr Sophie Wynne-Jones, Yr Athro Matt Reed,
Dr Elen Bonner a Dr Aimee Morse

Mae ymchwilwyr o Grŵp Thematig Sero Net yn archwilio sut y gall Deallusrwydd Artiffisial (AI) a thechnolegau digidol gefnogi Cymru i symud tuag at amaethyddiaeth sero net. Mae ffermio a defnydd tir mewn ardaloedd gwledig yn ganolog i leihau allyriadau a gwella dal carbon drwy atebion sy'n seiliedig ar natur. Mae sicrhau'r newidiadau hyn yn gofyn am dulliau newydd o reoli tir, wedi'u seilio ar sgiliau a gwybodaeth briodol. Er bod rhywfaint o ddealltwriaeth yn bodoli eisoes ynghylch galluoedd ffermwyr, mae angen dealltwriaeth bellach i holi a yw offer digidol ac AI yn cynnig arloesedd ystyrlon i amaethyddiaeth yng Nghymru.

Trwy ymchwil ansoddol gyda ffermwyr a chynrychiolwyr y diwydiant ledled Cymru, mae'r prosiect yn ymchwilio i'r defnydd presennol o dechnolegau digidol ac AI, y buddion y maent yn eu cynnig ar gyfer amcanion sero net, a'r heriau y mae ffermwyr yn eu hwynebu wrth eu mabwysiadu. Byddwn yn asesu'r sgiliau sydd eu hangen i ddefnyddio'r offer hyn yn effeithiol, sut maent yn cyd-fynd â gwybodaeth bresennol ffermwyr, a sut mae dulliau digidol ac AI yn ategu – neu'n gwrthdaro â – dealltwriaethau traddodiadol, ar sail profiad, o reoli tir. Bydd yr ymchwil hefyd yn archwilio effeithiau posibl ar draws y sector yn

sgil y newid mewn gofynion sgiliau.

Er bod 'cynllun gweithredu tech-amaeth' Llywodraeth Cymru yn dangos cefnogaeth gref i arloesi digidol, mae cwestiynau'n parhau ynghylch addasrwydd a swyddogaethau technolegau o'r fath yng nghyd-destun ffermio yng Nghymru.

Mae ysgolheigion wedi tynnu sylw at y trawsnewidiadau systemig ehangach a'r goblygiadau cyfiawnder sy'n gysylltiedig â hyn, yn ogystal ag ansicrwydd ynghylch rôl gwasanaethau cynghori ac ymestyn yn y dyfodol yn yr ecosystem arloesi sy'n esblygu.

Felly, mae gofyn a oes gan ffermwyr y "sgiliau cywir" yn fater cymhleth sy'n gysylltiedig â gwybodaeth, gwleidyddiaeth, a newid strwythurol ehangach. Nod y prosiect hwn yw cofnodi'r dimensiynau amrywiol a dadleuol hyn.

Anghydraddoldebau Trafnidiaeth Wledig drwy Ddull Prif-ffrydio Cydraddoldebau

Yr Athro Sara MacBride-Stewart a Dr Najia Zaidi

Mae ein gwaith ar thema drawsbynciol cydraddoldebau yn canolbwyntio ar dtrafnidiaeth wledig, a hyn wedi'i nodi i fod yn anghydraddoldeb allweddol ledled holl brosiectau Cymru Wledig LPIIP Rural Wales.

Yn sgil cyflwyno polisiâu a strategaeth trafniadaeth newydd yng Nghymru, ein nod oedd deall sut mae trafniadaeth "gymdeithasol angenrheidiol" yn newid, a beth sydd ei angen er mwyn iddi ddiwallu'n effeithiol anghenion y cymunedau gwledig mwyaf bregus.

Defnyddiodd y prosiect fethodoleg prif-ffrydio cydraddoldebau. Mae hwn yn ddull ymchwil cyfranogol ac ansoddol sy'n canolbwyntio ar realiti bob dydd pobl y mae eu symudedd yn dibynnu ar ddaearyddiaeth, incwm, ac iechyd. Rhwng Ionawr

ac Ebrill 2026 buom yn gweithio'n agos â phanel o 15 cynrychiolydd o grwpiau cydraddoldebau, ymarferwyr trafniadaeth, a chymunedau sy'n ymwneud â pholisi.

Cynhaliwyd chwe chyfarfod, ac ynddynt edrychodd y panel ar sut y mae pobl yn byw drwy anghydraddoldebau trafniadaeth ac yn llywio drwyddynt, ynghyd â sut y cânt eu dychmygu'n wahanol ar draws lleoedd a bywydau gwahanol.

Trwy weithdai wedi'u hwyluso, casglu tystiolaeth, a chyd-ddychmygu atebion, crëwyd manau hygyrch a chynhwysol ar gyfer myfyrio, deialog a dysgu ar y cyd. Mae'r dull yn rhoi gwerth ar brofiad byw ochr yn ochr â gwybodaeth polisi ac ymarfer, ac yn ceisio ymgorffori dulliau a pholisiâu cydraddoldeb yn gynnar yn y broses o

gynllunio a gweithredu strategaeth trafniadaeth ar gyfer cefn gwlad.

Mae'r canfyddiadau cynnar yn awgrymu'r canlynol:

- ehangu'r cysyniad o symudedd 'cymdeithasol angenrheidiol' mewn cyd-destunau gwledig;
- elfen ganolog croestoriadoldeb o ran anfantais trafniadaeth ac atebion effeithiol;
- a diffyg data ar brofiadau byw cymunedau gwledig bregus, gan amlygu'r angen am ddulliau sensitif i le a rhai sydd wedi'u prif-ffrydio o ran cydraddoldeb.

Bydd copi o'r adroddiad a dogfen frifio polisi ar gael yn Haf 2026.

Defnyddio Mannau Cymunedol yn Well

Dr Lucy Baker a'r Athro Michael Woods

Mae pob cymuned angen lle i gyfarfod a dod at ei gilydd. Gall hwn fod yn neuadd bentref neu'n neuadd ysgol, ond gall hefyd fod yn gaffi, tafarn, capel, siop, neu hyd yn oed gardd gymunedol neu berllan. Mae lleoedd fel y rhain yn rhan hanfodol o seilwaith cymunedau gwledig, ond nid yn aml y maent yn cael sylw.

Yn ein harolwg o Gyngorau Cymuned a Thref y llynedd, canfuwyd bod amrywiaeth eang o fannau cymunedol yn cael eu defnyddio ledled cefn gwlad Cymru, ond bod llawer yn wynebu heriau oherwydd costau cynyddol a pharhad gwirfoddolwyr. Cofnodwyd gennym hefyd fod cymunedau'n ysgwyddo cyfrifoldeb am gyfleusterau fel llyfrgelloedd gan gynghorau sir, ac yn cymryd caffis a siopau drosodd nad oeddent bellach yn hyfyw yn fasnachol.

Yn y prosiect dilynol hwn rydym wedi edrych yn fanylach ar ddefnydd, rheolaeth, a photensial mannau cymunedol. Datgelwyd etifeddiaeth gymysg o bandemig Covid-19: roedd grantiau a chymorth ag ardrethi busnes wedi rhoi arian i rai cyfleusterau, a'r arian hwnnw wedi'i ddefnyddio ar gyfer atgyweiriadau a gwelliannau hanfodol; ond daeth llawer o ddigwyddiadau i ben ac nid ydynt wedi ailgychwyn, ac mae gwirfoddoli wedi lleihau a heb adfer i'w niferoedd blaenorol. Mae llawer o fudiadau sy'n rheoli mannau cymunedol yn adrodd am ddiffyg arbenigedd cyfreithiol a rheoli eiddo, ac yn mynegi

pryder ynghylch olyniaeth gwirfoddolwyr. Mae'r ffactorau hyn yn tueddu i gyfyngu ar greadigrwydd, gyda chymdeithasau'n canolbwyntio ar osod ystafelloedd ar rent – yn aml i sefydliadau a mudiadau o'r tu allan i'r gymuned ar gyfer gweithgareddau nad ydynt o reidrwydd yn cynnwys trigolion lleol.

Mae rhai cymunedau wedi bod yn rhagweithiol wrth gymryd drosodd asedau megis caffis, siopau, neu dafarndai, ond mae mentrau o'r fath yn gofyn am sgiliau entrepreneuriaidd nad yw gwirfoddolwyr arferol fel rheol yn meddu arnynt. Gall tensiynau godi ynghylch rheoli asedau sy'n eiddo i'r gymuned, gyda disgwyliadau gwahanol ynghylch a ydynt yno'n bennaf i ddarparu gwasanaeth, i weithredu fel lle cyfarfod i'r gymuned, neu

i weithredu fel busnes sy'n cynhyrchu elw i fuddsoddwyr.

O ganlyniad, mae mannau cymunedol yn aml yn cael eu tanddefnyddio, ac ni chaiff eu potensial ei wireddu. Serch hynny, ceir enghreifftiau o arfer da lle mae cyfleusterau cymunedol wedi'u trawsnewid yn ganolfannau aml-wasanaeth, gan ddarparu mannau ar gyfer microfusnesau lleol neu hyrwyddo eu cynnyrch, ac wedi'u hintegreiddio i gynlluniau ynni cymunedol.

Mae mannau cymunedol angen mwy na grantiau cyfalaf yn unig ar gyfer cynnal a chadw adeiladau neu osod dyfeisiau effeithlonrwydd ynni. Byddai Hawl Cymunedol i Brynu yn hwyluso'r broses i gymunedau gymryd drosodd asedau sy'n cael eu bygwth ond sy'n gymdeithasol bwysig, ac mae angen gweithredu gan y llywodraeth hefyd i roi cyngor a hyfforddiant ac i hyrwyddo arloesedd wrth wneud y defnydd gorau o fannau cymunedol.

Aml ddatrys ar gyfer Sero Net yng Nghymru Wledig

Dr Sophie Wynne-Jones, Dr Elen Bonner, Dr Sean Martin, a Dr Siobhan Maderson

Mae'r prosiect ymchwil ymatebol 'Aml-ddatrys ar gyfer Sero Net yng Nghymru Wledig' yn archwilio sut y gellir dylunio gweithredu ar yr hinsawdd i sicrhau nifer o fuddion cymdeithasol, economaidd, diwylliannol, ac

amgylcheddol i gymunedau gwledig. Mae'r ymchwiliad yn seiliedig ar adolygiad desg a 22 o gyfweiliadau gydag ymarferwyr sy'n cynnal mentrau sero net sydd hefyd yn creu cyd-fuddion ehangach. Yn erbyn cefndir o ymrwymïadau argyfwng hinsawdd a heriau penodol sy'n wynebu ardaloedd gwledig, mae'r astudiaeth yn dangos sut mae "amldatrys" yn cynnig dull ymarferol sydd â ffocws ar bobl i gyflawni sero net ar yr un pryd â mynd i'r afael â blaenoriaethau lleol.

Mae'r argymhellion wedi'u crynhoi yn dair thema gyffredinol.

1. Gweithredu ar yr hinsawdd sy'n canolbwyntio ar bobl, yn seiliedig ar le ac yn gynhwysol. Er mwyn adeiladu cyfreithlonrwydd a chynnal momentwm mewn amodau gwleidyddol ac economaidd heriol, dylai sefydliadau wreiddio gweithredu ar yr hinsawdd mewn cyd-fuddion y gall pobl leol uniaethu â nhw, megis gwell iechyd, llai o ansicrwydd ynni, a chryfhau asedau diwylliannol a chymunedol. Mae aml-ddatrys yn gofyn am gael parhauaeth â gwreiddiau dwfn gyda chymunedau, a hyn yn cynnwys ymgysylltu dwyieithog ac wedi'i seilio ar ddiwylliant, meithrin cysylltiadau hirdymor, a phrosesau cyd-gynhyrchu sy'n cydnabod bod profiad byw yn ffurf graidd o arbenigedd ochr yn ochr â gwybodaeth arbenigol. Dylai sefydliadau hefyd ragweld y cyfaddawdau gwledig sy'n ymwneud â thir, seilwaith, a darpariaeth gwasanaethau, gan ddefnyddio deialog gyfranogol i lywio tensiynau a datblygu atebion teg ac ymarferol.

2. Sgiliau a chapasiti
sefydliadol ar gyfer aml-
ddatrys. Mae sicrhau
canlyniadau aml-fudd yn
dibynnu ar adeiladu gallu
sefydliadol hirdymor yn
hytrach na chanolbwyntio'n
unig ar brosiectau tymor
byr. Mae hyn yn cynnwys
buddsoddi mewn
meddyflfryd systemau,
gwybodaeth ddaearyddol,
sgiliau hwyluso a chreu
cysylltiadau, a sicrhau bod
gan staff y cymhwysedd
a'r hyder i gefnogi gwaith
cydweithredol sy'n seiliedig
ar le. Mae angen galluo gwyr
strwythurol ar sefydliadau
hefyd – er enghraifft, gallu
integreiddio, amser wedi'i
neilltuo ar gyfer cydweithio,
a manau ar gyfer

dysgu traws-sector
– er mwyn sicrhau bod
gweithio mewn partneriaeth
yn digwydd yn gyson, yn
ystyrlon ac yn effeithiol.

3. Diwygio systemau a chyllid ar gyfer newid integredig hirdymor. Dylai cyrff strategol ganolbwyntio ar ail-lunio systemau sydd wedi'u cloi i mewn, megis gwastraff, trafndiaeth ac ynni, er mwyn i ddewisiadau cynaliadwy fod yr opsiynau hawsaf ym mywyd bob dydd. Er mwyn cyflawni hyn, mae angen modelau cyllido sy'n cefnogi parhad, integreiddio a dysgu, gyda dulliau adrodd sy'n pwysleisio sut mae

prosiectau'n cyfrannu at ganlyniadau ehangach datrys problemau lluosog yn hytrach na thargedau cul, tymor byr. Dylai awdurdodau cynllunio ymgorffori egwyddorion aml-ddatrys drwy ei gwneud yn ofynnol i geisiadau datblygu ddangos cydfuddion amgylcheddol, cymdeithasol, diwylliannol, ac economaidd, a thrwy symud tuag at fesurau cynnydd sy'n canolbwyntio ar lesiant.

 Mae copi o'r argymhellion polisi sy'n deillio o'r prosiect hwn ar gael ar ein gwefan.

**Sut caiff grwpiau
crefft lleol eu ffurfio
a pha gyfraniad
maen nhw'n ei
wneud at lesiant
cymuned?**

**Dr Lucy Baker, Dr Sophie Bennett-Gillison,
Dr Eifiona Thomas-Lane,
a'r Athro Thora Tenbrink**

Gan ddechrau ym mis Mawrth 2026, mae'r prosiect ymchwil ymatebol hwn yn waith cydweithredol rhwng dau o bedwar grŵp thematig Cymru Wledig LPIP Rural Wales: sef Adferiad Diwylliannol ac Economi Adfywiol. Bydd y prosiect yn nodi'r gwahanol fathau o grwpiau crefft sy'n bodoli yn lleol yng nghefn gwlad Cymru drwy ymchwil desg wedi'i chyfoethogi gan wybodaeth leol. Nod hyn yw creu teipoleg o grwpiau crefft er mwyn deall eu gwerth economaidd-gymdeithasol i'r ardal leol, ac ystyried cydlyniant cymunedol a lles y gymuned. Llunnir astudiaethau achos ar gyfer pob math o grŵp crefft er mwyn archwilio strwythur y grŵp, y rhesymau dros greu'r grŵp, ei gyfraniad i'r gymuned, y cymorth sydd ar gael, a'i ddatblygiad yn y dyfodol.

Disgwylir i'r prosiect hwn gael ei gwblhau yn hydref 2026.

Menywod ac arallgyfeirio ffermydd

Yr Athro Sara MacBride-Stewart, Dr Lucy Baker, Dr Elen Bonner, a Dr Alison Parken

Cyflwynodd Adroddiad Blynnyddol 2025 y prosiect hwn pan oedd yn ei gamau cynnar, gan gydnabod bod menywod yn chwarae rhan bwysig mewn amaethyddiaeth gyfoes, ac yn enwedig yn y broses o arallgyfeirio gweithgareddau fferm er mwyn sicrhau cynaliadwyedd ariannol.

Yn dilyn misoedd o gyfweiliadau â 29 o fenywod sy'n weithgar ym maes arallgyfeirio ffermydd yng Nghymru, rhai ohonynt hefyd yn cynrychioli sefydliadau ffermio, mae'r tîm ymchwil wedi mynd ati gyda chyfranogwyr yr ymchwil, llunwyr polisi, a sefydliadau'r trydydd sector i gadarnhau'r argymhellion polisi penodol ar gyfer sut y gellir defnyddio cyfranogiad menywod wrth arallgyfeirio ffermydd – gan gynnwys ffurfiau cynaliadwy o ffermio – er mwyn gwella llwybrau, cymorth, a chanlyniadau ar gyfer arallgyfeirio ffermydd yng Nghymru:

1. darparu gwell mynediad at gyngor a busnesau sy'n benodol i ffermio ar gyfer menywod;
2. rhoi sylw i gyfraniadau menywod – y raddfa lai, ynghyd â'u hanghenion dysgu a'u heriau o ran amser;
3. cefnogi polisiau datblygu gwledig sy'n helpu menywod i greu a datblygu eu gweithgareddau arallgyfeirio fferm.

Roedd hi'n bleser gennym gynnal y digwyddiad ymchwil a pholisi olaf ar gyfer y prosiect hwn yn y Sioe Frenhinol ym mis Gorffennaf 2025, lle cyflwynwyd y canfyddiadau a'r argymhellion polisi a ddeilliodd o'r ymchwil. Rhannodd y panel a'r gynulleidfa straeon am arloesedd, yn ogystal â bywydau o fod dan bwysau eithriadol a'u gwaith gofalu. Roedd cefnogaeth i'r angen i gydnabod cyfraniad menywod

(sgiliau, gwybodaeth, gweithgareddau ar raddfa fach) a darparu cymorth i fynd i'r afael â'r heriau sy'n wynebu menywod (unigrwydd, perchnogaeth, amser).

Un o uchafbwyntiau'r sesiwn oedd trafodaeth panel gydag Abi Reader (ffermwraig llaeth a Dirprwy Lywydd NFU Cymru), Eirwen Williams (ffermwraig a Chyfarwyddwr Cyflawni Gwasanaethau, Mentera) ac Ellen Firth (entrepreneur arobryn o Firth FlockFlowers).

Rhoddodd y siaradwyr gipolwg meddylgar i'r mathau o systemau cymorth sy'n gwneud gwahaniaeth gwirioneddol i fenywod – gan dynnu sylw at y ffaith y gall arallgyfeirio ar ffermydd chwarae rhan allweddol. Drwy ymestyn allan i feysydd newydd, mae menywod yn gallu goresgyn ansicrwydd personol, ymgymryd â heriau newydd, a chael gafael ar ystod ehangach o gyfleoedd gwaith.

Cwblhawyd y prosiect hwn yn hydref 2025. I gael rhagor o wybodaeth a chopi o'r ddogfen briffio polisi, ewch i'r wefan.

Prosiectau ymchwil wedi'u comisiynu'n allanol

Er mwyn elwa'n llawn ar arbenigedd academyddion ac ymarferwyr y tu hwnt i'n partneriaid presennol, comisiynodd Cymru Wledig LPIP Rural Wales nifer o brosiectau ymchwil allanol ym mis Ionawr 2026, gan wahodd ceisiadau gan gydweithwyr y mae eu meysydd ymchwil yn cyd-fynd â'n rhai ni.

Roedd cyllid ar gael ar gyfer hyd at 10 prosiect newydd, a phleser oedd cadarnhau'r prosiectau llwyddiannus hyn ym mis Mawrth 2026:

- **Modelau Busnes ar gyfer Mentrau Cymunedol**
Lyndon Murphy (Prifysgol Aberystwyth), Michael Price (Prifysgol Northumbria) a Teresa Allen (Prifysgol Aberystwyth)
- **Manteisio ar Fuddion Cymdeithasol Cynlluniau Ynni Adnewyddadwy sy'n Berchen i'r Gymuned** Martin Phillips (Prifysgol Caerlŷr)
- **Dynameg y Farchnad Lafur yng Nghefn Gwlad Cymru**
Shafiul Azam, Maria Plotnikova a Peter Midmore (Prifysgol Aberystwyth)
- **Modelau ar gyfer Cryfhau Prawfesur Gwledig yng Nghymru**
Jane Atterton (SRUC) a Sally Shortall (Prifysgol Newcastle)
- **Hyrwyddo Cyfnerthedd Diwylliannol a Llesiant ym Mharc Cenedlaethol Eryri**

Lynda Yorke, Alex Ioannou, Sara Parry a Sonya Hanna (Prifysgol Bangor)

- **Clystyru Daearyddol Sectorau Busnes yng Nghefn Gwlad Cymru**
Edward Thomas Jones (Prifysgol Bangor), Debbie Jones a Ffion Jones (M-SPARC)
- **Deall Gweithwyr Llawrydd Creadigol yng Nghefn Gwlad Cymru**
Nick Clifton (Prifysgol Met Caerdydd) a Darja Reuschke (Prifysgol Birmingham)
- **Y Gymraeg yn Galluogi neu'n Rhwystr mewn Prosiectau Cydweithredol**
Cynog Prys a Rhian Hodges (Prifysgol Bangor)
- **Beth allwn ni ei ddysgu o sut mae Mudiadau Cymunedol a Diwylliannol yn Ymgysylltu ac yn**

Gweithredu Polisiâu Sero Net

Aly Passanante, Martina Feilzer a Robin Mann (Prifysgol Bangor)

Rydym yn falch iawn o gael y cyfle hwn i gydweithio'n ehangach ag unigolion a sefydliadau sy'n frwd dros ddatblygu'r sylfaen dystiolaeth ymchwil ar gyfer Cymru Wledig. Edrychwn ymlaen at archwilio sut y gall y prosiectau newydd hyn gyfrannu at themâu ehangach y bartneriaeth, a sut y gallwn gymhwyso'r ymchwil hwn a chyfrannu at brosiectau gwledig y tu hwnt i Gymru (gweler yr astudiaeth achos ar dudalen 32).

Bydd y prosiectau llwyddiannus hyn yn rhedeg am 6 mis, a bydd copïau o'r adroddiadau ar gael ar ein gwefan ar ôl eu cwblhau.

Cryfhau data ar gyfer llunio polisi

Mae Cymru Wledig LPIP Rural Wales yn ehangu ac yn diweddarau'r sylfaen dystiolaeth ar gyfer llunio polisi ar gyfer Cymru Wledig drwy gyfres o arolygon sy'n casglu data newydd.

Yn ogystal â'r Arolwg Troseddau Gwledig yr adroddir arno (ar y dudalen nesaf), ac arolwg i Gyngorau Cymuned a Thref a adroddwyd yn Adroddiad Blyneddol y llynedd, mae gennym dri arolwg arall ar y gweill yn ystod 2026:

Ail-lansiwyd **Arolwg Busnes Cymru Wledig LPIP Rural Wales** ym mis Mai mewn partneriaeth â Business News Wales. Mae'r holiadur wedi'i integreiddio â chynnwys

Economi Wledig Business News Wales, ac mae bellach wedi'i ailstrwythuro i fod yn gyfres o holiaduron pwls bob pythefnos ar bynciau sy'n cynnwys iechyd busnes, gweithwyr a recriwtio, ymgysylltiad â'r gymuned leol, arferion amgylcheddol, a chynllunio ar gyfer y dyfodol.

Mae **Arolwg Ardaloedd Gwledig Anghysbell** yn ailedrych ar ymchwil a gwblhawyd gan Arsyllfa Wledig Cymru yn 2008–09, sef cynnal arolwg o ddrws i ddrws o bob cartref mewn pedwar cymuned – Aberdaron (Gwynedd), Clydau (Sir Benfro), Llanfihangel-yng-Ngwynfa (Powys), a Llangammarch (Powys) – yn ystod mis

Mehefin. Mae'r arolwg yn archwilio'r heriau penodol sy'n wynebu bywyd mewn cymunedau gwledig mwy anghysbell, gan gynnwys mynediad at gyflogaeth a thai, effaith cynnydd yng nghostau byw, a dymameg mudo i mewn ac allan o'r ardaloedd hyn.

Mae **Arolwg i Bobl Ifanc Cefn Gwlad** yn cael ei gynnal dros yr haf fel dilyniant i arolwg yn 2021. Mae'r holiadur, wedi'i lunio ar y cyd â chyfranogwyr o Senedd Ieuenctid Cymru, Clybiau Ffermwyr Ifanc, a sefydliadau ieuenctid eraill, yn archwilio profiadau a phryderon pobl ifanc sy'n byw yng Nghymru Wledig, ynghyd â'u cynlluniau ar gyfer y dyfodol.

Arolwg Troseddau Fferm a Chefn Gwlad

Dr Wyn Morris a
Dr Gareth Norris

Yn ddiweddar cwblhawyd ymchwil yn edrych ar droseddau ffermio a gwledig yng nghefn gwlad Cymru, gan fod â data arolwg o 164 o ymatebwyr ledled Cymru a 63 o ymatebwyr yn ardal Dyfed-Powys. Gyda'i gilydd, mae'r canfyddiadau'n datgelu heriau parhaus yn ymwneud â dioddef troseddau, diffyg adrodd i'r heddlu, effeithiolrwydd plismona, a'r effeithiau cymdeithasol ehangach ar gymunedau gwledig.

Rydym wedi llunio dau adroddiad o ganlyniad i'r gwaith hwn, sef 'Troseddau Fferm a Chefn Gwlad yng Nghymru 2025'; a 'Canfyddiadau Ffermwyr am Droseddau Fferm a Gwledig yn ardal Heddlu Dyfed-Powys'. Mae'r ddau adroddiad yn archwiliad cynhwysfawr o droseddau ffermio a gwledig ledled Cymru ac o fewn ardal Heddlu Dyfed-Powys, ac mae'n gwneud nifer o argymhellion, megis: cryfhau capasiti plismona gwledig; gwella cyfathrebu; ehangu cymorth ar gyfer technolegau diogelwch; a chryfhau gwasanaethau iechyd meddwl a chymorth i ddioddefwyr.

Maent yn pwysleisio bod troseddau gwledig yn gofyn am ddulliau arbenigol, wedi'u hariannu'n briodol, ac wedi'u gwreiddio yn y gymuned er mwyn gwella ymddiriedaeth, cynyddu lefelau adrodd, a chryfhau gwytnwch cymunedau ffermio Cymru.

Lledled Cymru, dioddefodd 22% o ffermydd drosedd yn ystod y 12 mis blaenorol, a'r drosedd fwyaf cyffredin oedd lladrad – yn enwedig dwyn peiriannau – gan gyfrif am 65% o'r digwyddiadau.

Mae cŵn yn poeni da byw, ymdrechion i ladrata, fandaliaeth, a throseddau amgylcheddol megis tipio anghyfreithlon (a adroddwyd gan 81% o ymatebwyr) hefyd yn gyffredin iawn. Mae diffyg adrodd i'r heddlu yn fater hollbwysig: ni wnaeth 78% o ddioddefwyr adrodd am ddigwyddiadau i'r heddlu, yn aml oherwydd yr argraff "nad oes unrhyw beth yn cael ei wneud am y peth".

Ystyrir mai cyfyngedig yw effeithiolrwydd yr heddlu. Yn ardal Dyfed-Powys, rhoddodd ffermwyr sgôr

o 5/10 i berfformiad yr heddlu, gyda phryderon ynghylch amseroedd ymateb araf, diffyg gwaith dilynol, a diffyg digon o bresenoldeb yng nghefn gwlad. Mae un adroddiad yn tynnu sylw at y ffaith fod 47% o ddioddefwyr wedi rhoi'r sgôr isaf bosibl (1/10) i ymateb yr heddlu.

Mae ffermwyr wedi ymateb drwy fuddsoddi'n helaeth mewn diogelwch – teledu cylch cyfyng (CCTV), cloeon, larymau, a systemau olrhain GPS – ond mae'r mesurau hyn yn gosod baich ariannol ac emosïynol sylweddol arnynt.

Mae trosedd hefyd yn effeithio ar lesiant: nododd 87% effeithiau ar iechyd meddwl, gan gynnwys gorbryder a newidiadau mewn ymddygiad, megis osgoi rhai ardaloedd.

Trefnu ymchwil gweithredu dan arweiniad cymunedau

Yn Adroddiad Blynyddol 2025, dathlwyd lansio prosiectau peilot ymchwil gweithredu dan arweiniad y gymuned, wedi'u harwain gan ein partner strategol Gyda'n Gilydd Dros Newid / Together For Change. Mae tri o'r meysydd prosiect hyn bellach wedi cwblhau eu hymchwil, a bydd yr adroddiadau ar gael yn ddwyieithog ar wefannau LPIP a Gyda'n Gilydd Dros Newid.

Corwen – Anghenion Trafnidiaeth

Aeth Partneriaeth Gymunedol De Sir Ddinbych ati i gynnal ymchwil i asesu'r angen ar gyfer ehangu ei Chynllun Ceir Cymunedol Gwledig i ardaloedd cefn gwlad Sir

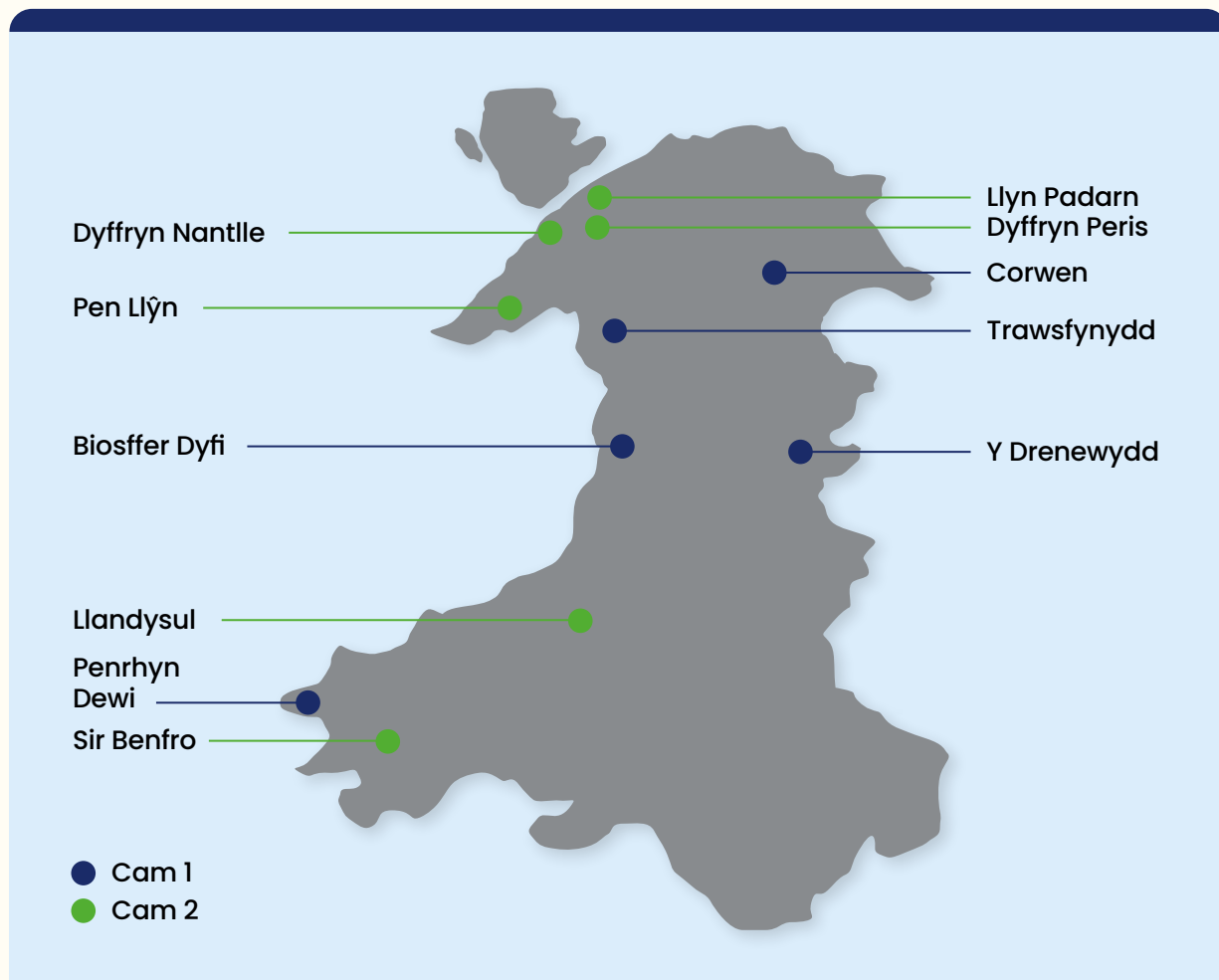
Ddinbych nad oes digon o wasanaeth ynddynt.

Nod yr astudiaeth oedd deall demograffeg, ymddygiad teithio, ac anghenion trafniadaeth trigolion, yn enwedig y rheiny heb fodd o ddefnyddio cerbydau preifat, ac i werthuso atebion trafniadaeth amgen.

Er bod tystiolaeth glir yn dangos diffyg trafniadaeth gyhoeddus i'r rheiny sy'n byw yn yr ardal astudio arfaethedig, a bod buddsoddiad cyfyngedig mewn seilwaith gwledig wedi golygu bod cymunedau gwledig yn teimlo eu bod wedi'u hallgáu o wasanaethau hanfodol, daeth yr ymchwilwyr i'r

casgliad nad yw'n argymhell ehangu'r Cynllun Ceir Cymunedol Gwledig. Y rhesymau a nodwyd oedd prinder perchenogion/gyrwyrr gwirfoddol, ymarferoldeb gweithredol anodd, a'r ansicrwydd presennol ynghylch diwygio polisi bysiau yn genedlaethol, ynghyd â Grant Refeniw Trafnidiaeth Gymunedol Gogledd Cymru.

Yn hytrach, mae dull cydgysylltiedig sy'n cynnwys gwelliannau i drafnidiaeth gyhoeddus, atebion amgen, ac eiriolaeth bolisi yn hanfodol er mwyn mynd i'r afael â heriau trafniadaeth wledig a gwella lles cymunedol.

Penrhyn Dewi – Cynefin

Bu ymchwilwyr gweithredu cymunedol, dan arweiniad cydlynnydd lleol, yn cynnal ymchwil desg, ymgysylltu cyhoeddus, a chyfweliadau â busnesau ledled Penrhyn Dewi o dan y thema Economi Adfywiol.

Canfuwyd cefnogaeth gref ar y cyfan i fenter economaidd sy'n hyrwyddo tarddiad lleol, ar yr amod bod y fenter honno yn syml, yn gredadwy, ac yn sicrhau gwerth ymarferol.

Dangosodd gwaith mapio a brandio gyda'r gymuned leol pa mor gymhleth oedd hi i ddiffinio "y Penrhyn" a phwysigrwydd hunaniaeth glir sy'n seiliedig ar Dyddewi.

Ar y cyfan, mae awydd cryf am fenter Tarddiad/Lleol i Benrhyn Dewi a fydd yn uno hunaniaeth leol, yn cryfhau rhwydweithiau, yn gwella dealltwriaeth ymwelwyr, ac yn hyrwyddo'r economi leol, ar yr amod ei bod yn parhau'n ymarferol, yn dryloyw, ac yn ymatebol i realiti amrywiol cael gafael ar gynnyrch lleol.

Neuadd Bentref Trawsfynydd

Mae'r prosiect hwn am ymgysylltu â phlant a phobl ifanc lleol a gweithio gyda nhw i feddwl am ffyrdd eraill amgen ac arloesol o ddefnyddio gofod y neuadd bentref a datblygu hynny. Trwy gyfres o weithdai creadigol, ymgynghoriadau, a chymorth ymarferol, nod y prosiect yw rhoi llais a pherchnogaeth i bobl ifanc yn nyfodol y neuadd, deall anghenion lleol yn well, dysgu beth mae pobl ifanc ei eisiau, a datblygu rhaglen o ddigwyddiadau. Mae'r prosiect hwn yn dal ymlaen.

Y Drenewydd – Lleisiau hyfforddiant y Drenewydd

Canolbwyntiodd prosiect 'Lleisiau'r Drenewydd' ar gynnal gweithdy i hyfforddi pobl ar sut i gasglu straeon drwy ddulliau creadigol, er mwyn cefnogi'r nod o sicrhau bod mwy o leisiau'n

cael eu clywed yn y Drenewydd.

Gwelwyd mwy o ymwybyddiaeth a gallu yn lleol mewn dulliau ymchwil creadigol, a chyfrannodd hyn at gryfhau cysylltiadau cydweithredu. Yn yr adolygiad ar ôl y digwyddiad, nododd aelodau o Dîm

Prosiect Lleisiau'r Drenewydd fod diddordeb cryf yn y dulliau ymchwil creadigol, gan bwysleisio'n arbennig y gallai sesiynau dilynol helpu i gryfhau lleisiau sydd heb gynrychiolaeth ddigonol ledled y dref. Mae'r prosiect peilot yn y Drenewydd bron â'i gwblhau.

Biosffer Dyfi – Sgrechian a Socian

Nod y prosiect hwn oedd holi 'A oes perthynas glir rhwng iechyd afonydd a goroesiad y wrenol ddu?', a rhedodd o fis Ebrill tan fis Medi 2025. Drwy gynnal arolygon o boblogaeth y gwenoliaid duon ac iechyd afonydd ar draws Biosffer Dyfi, cafwyd casgliad o ddata sylfaenol ar gyfer monitro newidiadau dros amser.

Cynhaliwyd yr ymchwil gan ddau grŵp cymunedol, sef Lab Dŵr Dyffryn Dyfi a Phrosiect Gwenoliaid Duon Biosffer Dyfi mewn

partneriaeth â Biosffer Dyfi. Roedd partneriaeth agos â Chymdeithas Pysgodfeydd Newydd Dyfi hefyd yn allweddol yn llwyddiant y prosiect hwn.

Rhan hollbwysig o'r prosiect oedd cydlynnydd rhan-amser cyflogedig a estynnodd allan at aelodau'r gymuned mewn mannau lleol (megis tafarn y pentref), gan lwyddo i recriwtio ystod eang o bobl i gymryd rhan.

Gallwch ddarllen mwy am effaith prosiect 'Sgrechian a Socian' ar dudalen 33.

Cam 2: Cyllido chwe chymuned newydd

Yn yr ail gam, mae'r rhaglen Ymchwil Gweithredu dan Arweiniad y Gymuned wedi'i hymestyn i chwe chymuned newydd, a'r rhain wedi'u dewis drwy gystadleuaeth agored yn haf 2025 gan ddenu 47 o ymgeiswyr.

Dyfarnwyd £20,000 o gyllid uniongyrchol i'r cymunedau llwyddiannus ar gyfer ymchwil rhwng hydref 2025 a haf 2026.

Cwmni'r Frân Wen, Penllŷn

Mae'r prosiect hwn, o'r enw Praidd, yn ymateb theatrig i'r heriau niferus sy'n wynebu'r sector amaethyddol ifanc yng nghefn gwlad Cymru: materion megis pwysau economaidd, newidiadau demograffig, pwysau gwaith, a'r unigedd sy'n gysylltiedig â bywyd amaethyddol.

Nod Praidd yw cyfuno'r angen cymdeithasol i gefnogi iechyd meddwl pobl ifanc cefn gwlad â'r dulliau creadigol sydd eisoes yn rhan o fywyd y gymuned.

Llandysul a Phont Tyweli Ymlaen, Llandysul

Bydd y prosiect hwn yn archwilio sut y gellir mynd ati i integreiddio diwylliant,

economi, a lles yn well er mwyn cefnogi adfywio yn nhref wledig Llandysul yn y Canolbarth; gan ail-ddychmygu Llandysul yn

dref fach gysylltiedig a bywiog, ac uno diwylliant, economi, a lles ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Mae'r Mentor Academaidd, Dr Wyn Morris, wedi bod yn gweithio'n agos gyda'r gymuned hon ers dechrau'r prosiect, ac meddai: "Er ei bod hi'n ddyddiau cynnar ar y prosiect, rydym wedi recriwtio Ymchwilydd Cymunedol, ac rwyf wedi mwynhau gweithio'n agos gyda nhw, gan sicrhau bod lleisiau grwpiau amrywiol yn cael eu clywed yn ystod y broses gyfweld a chynnal arolwg.

Wrth fod mor gynhwysol â phosibl o ran demograffeg, rwy'n edrych ymlaen at weld yr effaith fwriadol y bydd y prosiect hwn yn ei chael yn Llandysul."

Eryri-Bywiol Cyf Snowdonia-Active, Llyn Padarn

Llyn Padarn, Llanberis, yw un o lynnoedd naturiol mwyaf Cymru ac mae dan bwysau mawr yn sgil defnydd hamdden a llygredd carthffosiaeth. Mae'r prosiect hwn am weld a yw fforwm o randdeiliaid lleol yn ffordd ddefnyddiol i gydweithio drwy ddull dalgylch ar gyfer rheoli Llyn Padarn.

Mae'r fforwm wedi sefydlu gweithgor i brofi ansawdd dŵr, ac un arall i edrych ar effeithiau gweithgareddau hamdden, gan gyfarfod dair gwaith yn ystod cyfnod y prosiect.

Partneriaeth Dyffryn Peris

Nod Partneriaeth Dyffryn Peris yw deall anghenion tai pobl sy'n byw yn yr ardal leol, er mwyn datblygu a hyrwyddo ymyriadau pellach, a cheisio cael atebion sy'n mynd i'r afael â'r argyfyngau tai, iaith, a hinsawdd.

Mae'r ymchwil yn cynnwys arolwg cyhoeddus, grwpiau ffocws, a chyfweiliadau un-i-un, gyda'r nod o ddeall realiti hanfodol byw yn yr ardal ac, yn y pen draw, archwilio gwahanol fodelau o ddarparu tai dan arweiniad y gymuned.

CIC Addysg a Grymuso Cymunedol Sir Benfro (PEACE)

Mae 'Hinsawdd a Chymuned: Grymuso Cymunedau Mudol a Mwyafrif Byd-eang yn Sir Benfro ar gyfer Dyfodol Cynaliadwy' yn brosiect sy'n deillio yn uniongyrchol o sgysiau lleol a phrofiadau byw cymunedau mudol a mwyafrif byd-eang yn Sir Benfro.

Bydd mwy o ymgysylltu a sgysiau gyda gwahanol gymunedau yn galluogi tîm PEACE i gasglu tystiolaeth glir o'r hyn sydd ei angen er mwyn gwneud gweithredu amgylcheddol yn Sir Benfro yn wirioneddol gynhwysol.

Yr Orsaf, Dyffryn Nantlle

'Sut gall cynhyrchwyr llysiau a ffrwythau lleol gyflenwi eu cynnyrch i drigolion mewn ffordd fforddiadwy a chynaliadwy drwy fanwerthwyr lleol?'

Mae'r Orsaf yn gydweithredu rhwng ffermydd lleol ac ymchwil gymunedol i ymchwilio i effeithiolrwydd Partneriaethau Bwyd Cynaliadwy wrth bontio'r bylchau rhwng y cyflenwad a'r galw er mwyn hyrwyddo cynhyrchu a bwyta bwyd lleol.

Hyfforddi ar gyfer Ymchwil Cymunedol

Am bob sefydliad sy'n derbyn cyllid, mae sawl un arall mewn cymunedau ledled Cymru, a thu hwnt, sydd â syniadau neu gynigion gwych eu hunain ond sydd angen arweiniad a chyllid i wireddu eu prosiectau.

O ganlyniad, mae Gyda'n Gilydd dros Newid / Together for Change, mewn partneriaeth â Cymru Wledig LPIP Rural Wales, wedi creu cyfres o seminarau a gweminarau sy'n canolbwyntio ar bynciau gwahanol er mwyn cynghori, hyfforddi ac ysbrydoli grwpiau cymunedol eraill.

Mae'r sesiynau ar-lein a'r sesiynau wyneb yn wyneb wedi'u hariannu'n llawn ac maent yn gyfle i ddysgu beth yn union yw ymchwil gweithredu dan arweiniad y gymuned, yn ogystal ag ennill sgiliau sylfaenol mewn casglu a dadansoddi data ymchwil, dysgu sut i annog mwy o bobl i gymryd rhan, ac archwilio beth allai cydweithio ag academyddion a llunwyr polisi ei olygu i gymunedau yng Nghymru.

Mi wnes i fynychu cyfarfod lle deimlais i gysylltiad â'r bobl eraill yno, cael rhannu profiadau tebyg a chael fy nghlywed mewn gofod gwirioneddol gefnogol.

Cafodd ei lansio ym mis Ionawr 2026 ac, ar adeg ysgrifennu, mae tri gweithdy wyneb yn wyneb wedi'u cynnal, ynghyd ag wyth seminar ginio ar-lein, gyda rhagor wedi'u trefnu hyd ddiwedd 2026. Mae modd archebu lle ar-lein.

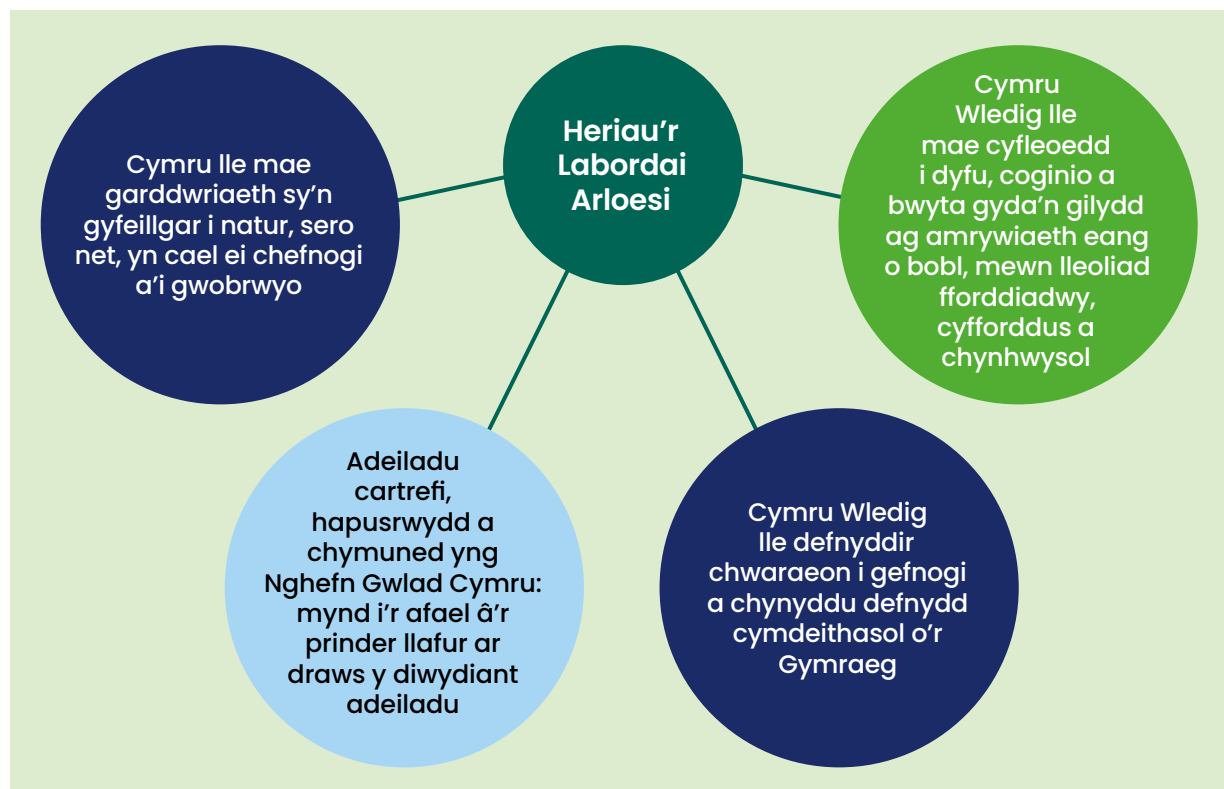
Mae wedi fy annog i ddal ati i gymryd rhan ac i beidio â rhoi'r gorau iddi pan fo pethau mor anodd ar hyn o bryd.

Mynychwr dienw yn y seminar Cyflwyniad i Gydgyhyrchu Rhan 1 – Gwerthoedd Sylfaenol.

Labordai Arloesi – Datgloi Llwybrau i Newid

Rachel Tuckett, Dr Ruth Stevenson, Dr Siobhan Maderson, Amie Andrews, Dr Matt Reed, Dr Aimee Morse, yr Athro James Lewis, Dr Huw Lewis, a Dr Owain Lewis

Yn Adroddiad Blynyddol 2025 Cymru Wledig LPIP Rural Wales lansiwyd cysyniad a ffrwd waith y Labordai Arloesi, gan weithio mewn cydweithrediad â'n partner strategol, Canolfan y Dechnoleg Amgen (CAT – gweler proffil partner ar dudalen 23).

Ers y llynedd, mae pob un o Heriau'r Labordai Arloesi wedi cael eu mireinio, cytunwyd ar ddatrysiadau arfaethedig ar gyfer eu profi, ac mae llawer ohonynt eisoes ar waith. Trwy roi prawf ar atebion i'r heriau mewn amgylchedd di-risg, gallwn archwilio ffyrdd newydd ac arloesol o fynd i'r afael â rhai o'r heriau mwyaf sy'n effeithio ar Gymru Wledig.

Heriau'r Labordai Arloesi

1. 'Cymru Lle mae garddwriaeth sy'n gyfeillgar i natur, sero net, yn cael ei chefnogi a'i gwobrwyo'

Nod y Labordy Arloesi hwn yw cefnogi a gwobrwyo sector garddwriaeth Cymru drwy gryfhau cysylltiadau â'r sector lletygarwch. Gwneir hyn drwy dri phrif lwybr:

- Cael cynnyrch garddwriaethol Cymreig ar fwydlenni lleoliadau lletygarwch.
- Defnyddio'r lleoliadau hyn fel ffordd o hyrwyddo llysiau Cymreig, ac annog bwytywyr i brynu'n uniongyrchol gan dyfwyr.
- Defnyddio'r lleoliadau i

hyrwyddo treftadaeth ffermio cymysg Cymru.

Wedi'i gynnal mewn cydweithrediad â Cultivate a Castell Howell, mae'r arloesi yn cysylltu tyfwyr amaethecolegol newydd yn Fferm y Wern ym Mhowys â grŵp o leoliadau lletygarwch cyfagos, gan gynnwys tafarndai traddodiadol, caffis mewn canolfannau garddio, a bwytai.

Mae'r prosiect hwn yn fodel posibl ar gyfer cynyddu faint o gynnyrch Cymreig sy'n mynd i mewn i farchnad sydd eisoes wedi'i hen sefydlu, ac sydd ar hyn o bryd yn dibynnu'n helaeth ar gadwyni cyflenwi rhyngwladol. Mae'r prosiect yn rhoi pwyslais cryf ar

hyrwyddo cynnyrch Cymreig, a chodi ymwybyddiaeth o amrywiaeth ac ansawdd yr hyn y gellir ei gynhyrchu, ac sy'n cael ei gynhyrchu eisoes, gan dyfwr yng Nghymru.

Mae'r labordy hwn yn adeiladu ar gysylltiadau proffesiynol a logistaidd sefydledig sydd eisoes yn elfennau allweddol o system fwyd Cymru, ond nad ydynt ar hyn o bryd yn cynhyrchu buddion cryf i arddwyr marchnad, tyfwyr ar raddfa cae, ac/neu'r rheiny sy'n ceisio ehangu eu menter dyfu. Caiff y labordy ei ddatblygu a'i werthuso mewn cyd-destun sy'n ymholi sut y gellir ei ailadrodd i gefnogi

busnesau mewn rhannau eraill o Gymru.

2. 'Adeiladu cartrefi, hapusrwydd a chymuned yng nghefn gwlad Cymru: mynd i'r afael â'r prinder llafur ar draws y diwydiant adeiladu'

Mae'r Labordy Arloesi hwn yn canolbwyntio ar beilot cydgysylltiedig ar brofiad gwaith yng Ngheredigion, sef cynllun i gyflwyno pobl i ystod lawn o yrfaoedd yn yr amgylchedd adeileddig.

Mae hyn yn cynnwys crefftau traddodiadol, yn ogystal â'r nifer o rolau

technegol a phroffesiynol sy'n llai dealladwy ac sy'n cael eu hyrwyddo yn llai aml fel cyfleoedd proffesiynol yn y diwydiant adeiladu.

Bydd y prosiect yn pwysleisio rôl dylunio, adfer, effeithlonrwydd ynni, ôl-osod, rheoli'r gadwyn gyflenwi, rheoli personél, a mwy. Bydd hyn yn mynd i'r afael â'r ddealltwriaeth gyfyngedig sydd gan bobl o is-sectorau'r diwydiant adeiladu, a sut maent yn cysylltu yn ymarferol.

Bydd dysgwyr yn datblygu dealltwriaeth ehangach o'r sector er mwyn eu cefnogi i wneud dewisiadau gyrfa gwybodus ac ysbrydoledig sy'n cynnig boddhad personol a phroffesiynol yn un o sectorau economaidd allweddol Cymru Wledig.

Gall cyfranogwyr gynnwys unigolion ar gyrsgau hyfforddi sy'n gysylltiedig ag adeiladu, pobl ifanc ar raglenni NEET (ddim mewn cyflogaeth, addysg na hyfforddiant), pobl sy'n ystyried newid gyrfa, a dysgwyr ôl-16 sy'n astudio ar draws y cwricwlwm.

Bydd cyfranogwyr hefyd yn derbyn hyfforddiant mewn cynaliadwyedd a'i rôl yn y diwydiant adeiladu. Caiff y lleoliadau eu cyfoethogi gan hyfforddiant pellach ac arweiniad at gyfleoedd hyfforddiant ychwanegol priodol ac/neu brofiadau gwaith pellach.

Mae'r partneriaid cyflenwi yn cynnwys Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant, Cyfle, ac adran addysg Cyngor Sir Ceredigion. Nod y prosiect hwn yw casglu tystiolaeth a mewnwleidiadau ar gyfer model y gellir ei ailadrodd ar gyfer coleg hyfforddiant galwedigaethol ôl-16 sydd wrthi'n cael ei ddatblygu ar hyn o bryd yn Llambod.

3. 'Cymru Wledig lle defnyddir chwaraeon i gefnogi a chynyddu defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg'

Nod prosiect Amdani! yw nodi ffyrdd newydd o gefnogi a hyrwyddo defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg mewn gweithgareddau chwaraeon mewn clybiau ar Ynys Môn. Drwy ganolbwyntio ar ddefnydd cymdeithasol o'r Gymraeg mewn chwaraeon mewn ardal fel Ynys Môn – ardal gymharol wledig sydd â dwysedd uwch o siaradwyr Cymraeg – mae'r prosiect yn mynd i'r afael â her a nodwyd i fod yn flaenoriaeth gan ymarferwyr polisi ac ymchwilwyr: yn eu hadroddiad i Lywodraeth Cymru, dywedodd Comisiwn Cymunedau Cymraeg fod "angen rhoi sylw penodol i'r sector chwaraeon a hamdden mewn ardaloedd sydd â dwysedd uwch o siaradwyr Cymraeg" ac

y dylid "gwneud popeth posibl i sicrhau bod clybiau chwaraeon a hamdden yn gwneud defnydd helaeth o'r Gymraeg".

Roedd cam cyntaf y prosiect yn seiliedig ar ddau weithdy cydweithredol a gynhaliwyd ym mis Medi a mis Hydref 2025, ac yn cynnwys cynrychiolwyr o glybiau chwaraeon lleol, aelodau staff Môn Actif, cynrychiolwyr o fudiadau megis Urdd Gobaith Cymru, Mentrau Iaith a Chlybiau Ffermwyr Ifanc, yn ogystal â swyddogion o Lywodraeth Cymru a Swyddfa Comisiynydd y Gymraeg. Erbyn diwedd yr ail weithdy, datblygwyd cynigion ar gyfer prosiectau i gefnogi clybiau chwaraeon i ddatblygu defnydd o'r Gymraeg yn eu sefydliadau.

Ar ôl dadansoddi'r data a gasglwyd o'r gweithdai, gofynnwyd i IAITH: y Ganolfan Cynllunio Iaith arwain ar weithredu'r ymyrraeth,

gan ei fod yn sefydliad sydd wedi arloesi wrth ddatblygu dulliau ymarferol o ddatblygu ymwybyddiaeth iaith a chefnogi defnydd iaith drwy ei gynlluniau hyder ieithyddol. Bydd hyn yn rhoi cyfle i brofi effeithiolrwydd y technegau hyn pan gânt eu cyflwyno yng nghyd-destun mudiadau a chymdeithasau cymunedol a gwirfoddol megis clybiau chwaraeon.

Dyma brif amcanion yr ymyrraeth:

- i. Datblygu ymwybyddiaeth o'r Gymraeg yn y clybiau, yn enwedig ymhlith aelodau nad ydynt yn gallu siarad yr iaith ar hyn o bryd;
- ii. Cynyddu'r defnydd o'r Gymraeg ymhlith aelodau sydd eisoes yn siarad yr iaith, yn enwedig y bobl sy'n arwain sesiynau hyfforddi;
- iii. Sefydlu tîm o lysgenhadon i arwain y gwaith o gadw at arferion da;

iv. Gwella ein dealltwriaeth o effeithiolrwydd ymyriadau ar ymwybyddiaeth iaith a hyder ieithyddol fel dulliau o gynnal neu gefnogi defnydd cymunedol o'r iaith mewn cyd-destunau newydd.

Mae pum clwb yn cymryd rhan yn y prosiect, ac mae'r ymatebion cychwynnol yn gadarnhaol iawn. Mae'r clybiau hyn yn cynrychioli amrywiaeth o wahanol chwaraeon, oedrannau, lleoliadau, a phroffiliau iaith, ac felly'r nod yw cael mewnwelediad i sut mae'r ymyrraeth yn cael effaith ar draws gwahanol ddemograffegau. Bydd yr ymyriadau'n cael eu gweithredu yn ystod haf 2026.

4. 'Cymru Wledig lle mae cyfleoedd i dyfu, coginio a bwyta gyda'n gilydd ag amrywiaeth eang o bobl, mewn lleoliad fforddiadwy, cyfforddus a chynhwysol'

Gan gofleidio'r thema 'Gwella Lles yn ei Le', mae'r Labordy Arloesi hwn yn anelu at gefnogi cymunedau gwledig i dyfu, coginio, a bwyta gyda'i gilydd drwy sefydlu rhwydwaith bwyta cymunedol.

Mae'r prosiect yn ceisio uno pobl mewn lleoliadau gwledig drwy baratoi a rhannu bwyd sy'n faethlon, yn gynaliadwy, ac yn dymhorol. Mae hefyd yn anelu at greu cyfleoedd cymdeithasol cynhwysol sy'n lleihau unigrwydd, teimlo'n ynysig, a heriau iechyd, ar

yr un pryd â dathlu bwyd a diwylliant lleol.

Mae'r fenter rhwydwaith bwyta cymunedol yn gweithio ar draws rhanbarth Bwrdd Iechyd Prifysgol Hywel Dda, gyda sefydliadau yn Sir Benfro, Sir Gaerfyrddin, a Cheredigion wrthi'n treialu ffyrdd newydd a llawen o ddod â phobl at ei gilydd drwy fwyd.

Nod y prosiect yw tynnu sylw at sut y gall bwyta cymdeithasol lwyddo mewn lleoliadau gwledig, ysbrydoli cymunedau eraill ledled Cymru, a rhannu'r dysgu gyda llunwyr polisi. Wrth wneud hynny, mae'n ceisio sicrhau bod sefydliadau ar lawr gwlad yn cael eu cefnogi a'u hannog i sefydlu a chynnal gwasanaethau bwyd gwledig.

Proffil partner: Canolfan y Dechnoleg Amgen

Mae Canolfan y Dechnoleg Amgen (CAT) yn elusen amgylcheddol sy'n ymroddedig i hybu gweithredu ymarferol i fynd i'r afael â'r argyfwng hinsawdd a bioamrywiaeth. Bob blwyddyn mae CAT yn ysbrydoli ac yn addysgu miloedd o ddysgwyr o bob oedran, o'i myfyrwyr ôl-raddedig a'i gwirfoddolwyr ei hun, i blant ysgol, grwpiau cymunedol, awdurdodau lleol, a gweithwyr proffesiynol; gan ddarparu'r offer sydd eu hangen ar bobl i adeiladu byd mwy diogel, iachach, a thecach.

Yn CAT credwn mai'r bobl orau i arloesi wrth ymateb i heriau yw'r rhai sydd wedi'u heffeithio'n uniongyrchol. Sefydlwyd Labordy Arloesi Prydain Di-garbon yn CAT yn 2019 i ddechrau proses gynhwysol, wedi'i hwyluso'n broffesiynol, i gefnogi grwpiau a sefydliadau i ymateb i'r heriau y maent yn eu hwynebu drwy

brosesau strwythuredig a chydweithredol. Drwy feithrin gallu lle mae ei angen fwyaf, ein nod yw datgloi potensial hirdymor i gael newid cynaliadwy, a sicrhau cyd-fuddion cymdeithasol ac economaidd.

Mae methodoleg y Lab Arloesi yn defnyddio meddylfryd newid systemau i lywio drwy broblemau, gan feithrin dealltwriaeth ddofn o'r systemau dan sylw, a nodi achosion sylfaenol. Mae'n cyfuno meddylfryd dylunio, prosesau creadigol, a meddwl am y dyfodol i sbarduno arloesedd beiddgar.

Drwy arwain ffrwd waith y Labordy Arloesi ar y cyd â Chymru Wledig LPIP Rural Wales, mae Labordy Arloesi CAT wedi cael y cyfle i ymhelaethu a rhannu ei fethodoleg ar draws Cymru Wledig, er mwyn mynd i'r afael â heriau lluosog yr economi llesiant. Mae'r dull

wedi'i werthfawrogi gan gyfranogwyr i fod yn un "adfywiol, cynhyrchiol, ac addysgol; wedi'i arwain gan y galon ac yn ysbrydoledig", ac rydym bellach wedi symud o nodi problemau i dreialu arloesiadau ar y cyd.

Mae Labordai Arloesi Cymru Wledig LPIP Rural Wales (mae rhagor o wybodaeth am y labordai hyn ar dudalen 19) wedi galluogi ystod eang o weithredwyr i rannu safbwyntiau amrywiol, gwneud cysylltiadau newydd, a dechrau datblygu iaith gyffredin i gydweithio ynddi.

Rydym wedi gweld mewnwelediadau trawsnewidiol sydd wedi helpu i nodi pwyntiau dylanwadu ar gyfer newid tuag at economi llesiant. Mae CAT yn falch o fod yn rhan o'r daith hon ac yn gobeithio gweld effaith gadarnhaol barhaol ar draws Cymru Wledig.

Hyb Data Cymru Wledig

Bydd Hyb Data Cymru Wledig yn rhoi modd i ddefnyddwyr, o lunwyr polisi i aelodau o'r cyhoedd, gael mynediad at gyfoeth o ddata ac adnoddau am Gymru Wledig ar un clic.

Mae wedi'i ddatblygu gan dîm data WISERD ym Mhrifysgol Caerdydd, gyda mewnbwn a phrofiad defnyddwyr wedi'u drefnu drwy Gyda'n Gilydd Dros Newid. Daw'r Hyb Data hwn â chynnwys o ystod eang o ffynonellau at ei gilydd mewn un lle, drwy borth rhyngweithiol hawdd ei ddefnyddio.

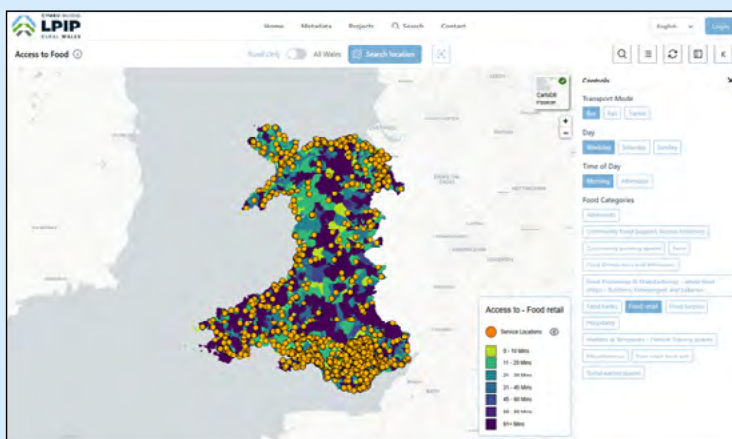
Mae'r nodweddion yn cynnwys:

- Dangosfwrdd sy'n galluogi defnyddwyr i fapio, arddangos, a lawrlwytho data o'r Cyfrifiad, Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru, a ffynonellau eraill.
- Ap rhyngweithiol ar hygyrchedd trafnidiaeth gyhoeddus, sy'n galluogi defnyddwyr i fapio a delweddu llwybrau ac amserlenni bysiau a threnau, ac i gymharu amseroedd teithio i wasanaethau allweddol drwy wahanol ddulliau trafnidiaeth, ar wahanol

ddyddiau o'r wythnos ac ar wahanol adegau o'r dydd.

- Mynediad at ddata ac adroddiadau o brosiectau Cymru Wledig LPIP Rural Wales, gan gynnwys astudiaethau ymchwil, arolygon, ac Ymchwil Gweithredu dan Arweiniad Cymunedau.
- Catalog chwiliadwy o dros 250 o gronfeydd data sy'n ymwneud â chefn gwlad Cymru, yn ymwneud â phynciau cymdeithasol, economaidd, diwylliannol, ac amgylcheddol.

Bwrriedir lansio Hyb Data Cymru Wledig yn haf 2026, a bydd yn cael ei diweddaru a'i hehangu'n rheolaidd.

Ffigurau:

Tabl yn dangos cysylltiedd trafnidiaeth gyhoeddus a'r manau y gall rhywun gyrraedd ar fws o fewn awr a hanner o Langefni am 10yb ar fore Llun. Po dyfnach yw'r lliw, hirach y daith. Mae'n amlwg nad yw manau i'r gogledd o Langefni (llwyddedig yn llwyd) ar gael ar yr adeg hon o'r dydd ar y bws.

Tabl i fapio mynediad cymdogaeth i wahanol fathau o siopau bwyd ar drafnidiaeth gyhoeddus ar wahanol adegau o'r dydd.

Polisi ac ymgysylltu

Etholiadau'r Senedd, Mai 2026

Roedd etholiad y Senedd ym mis Mai 2026 yn gyfle i dynnu sylw at y materion sy'n wynebu cefn gwlad Cymru ac i hyrwyddo ymatebion polisi sy'n seiliedig ar dystiolaeth.

Yn ein Papur Briffio Maniffestos, cyflwynwyd tystiolaeth a gwersi o ymchwil ac arloesedd Cymru Wledig LPIP Rural Wales ac astudiaethau cysylltiedig yn gysylltiedig â phum her allweddol, sef:

- Sicrhau twf economaidd sy'n fuddiol i gymunedau gwledig;
- Diogelu cynhyrchiant bwyd at y dyfodol;
- Mynediad teg at wasanaethau i gymunedau gwledig;
- Datgloi cydnerthedd cymunedol;
- a Pholisi cydlynol ac integredig ar gyfer Cymru Wledig.

Yn wahanol i'r 'maniffestos' a gynhyrchir gan grwpiau lobi, nid oedd gan Cymru Wledig LPIP Rural Wales fuddiannau nac agenda benodol i'w hyrwyddo.

Yn hytrach na chyflwyno 'gofynion polisi', roedd yn amlinellu rhestr o 33 o syniadau polisi niwtral, wedi'u seilio ar dystiolaeth, y gallai pleidiau ddewis ohonynt.

Rhannwyd y Papur Briffio Maniffestos gyda'r timau polisi a oedd yn gweithio ar faniffestos y chwe phlaid

wleidyddol fwyaf, yn ogystal ag ymgeiswyr y Senedd.

Cafodd nifer o syniadau o'r Papur Briffio Maniffestos (rhai ohonynt hefyd yn cael eu hyrwyddo gan sefydliadau eraill) eu cynnwys ym maniffestos y pleidiau, gan gynnwys 'hawl gymunedol i brynu', bil adeiladu cyfoeth cymunedol, cynllun prentisiaethau gwledig, prawfesur statudol ar bolisiau o safbwynt anghenion cefn gwlad, gwella mynediad at ofal plant yng nghefn gwlad, cefnogi cynhyrchiant garddwriaethol, a dull ysgol gyfan o ymdrin â bwyd.

Gyda'r Senedd a'r weinyddiaeth newydd bellach yn eu lle, mae Cymru Wledig LPIP Rural Wales yn edrych ymlaen at weithio gyda Llywodraeth Cymru i gefnogi datblygu rhaglenni polisi newydd ar gyfer Cymru Wledig ac i gynorthwyo Aelodau'r Senedd wrth graffu ar ddeddfwriaeth.

 Darllenwch y Papur Briffio Maniffestos ar ein gwefan.

Darlledu enghreifftiau o Dreftadaeth Ddiwylliannol Anniriaethol gyda Llywodraeth Cymru

Ym mis Tachwedd 2025, mynychodd ymchwilwyr o'r prosiect Treftadaeth Ddiwylliannol Anniriaethol ddigwyddiad i ddathlu treftadaeth fyw yng Nghymru, sef digwyddiad wedi'i gynnal gan Lywodraeth Cymru yn Sain Ffagan Amgueddfa Werin Cymru.

Cafwyd sylwadau agoriadol gan Jack Sargeant AS, y Gweinidog Diwylliant, Sgiliau a Phartneriaeth Gymdeithasol (ar y pryd), a daeth mynychwyr ynghyd i drafod sut mae ein traddodiadau, diwylliant, a thirweddau yn parhau i lunio

ein cymunedau heddiw. Roedd Cymru Wledig LPIP Rural Wales wedi ymgynnull panel difyr ar dreftadaeth fyw mewn cyd-destun gwledig dan gadeiryddiaeth Dr Eifiona Thomas Lane ac yn cynnwys y siaradwyr arbenigol Twm Elias (naturiaethwr, darlithydd, a darlledwr), Naomi Jones (Awdurdod

Parc Cenedlaethol Eryri), ac Abi Gilmore (arweinydd diwylliant yng nghanolfan strategol Partneriaethau Polisi Lleol ac Arloesi). Roedd y diwrnod hefyd wedi cynnwys premièr 'Am Ein Bywydau', sef ffilm atgofus gan Rhys Edwards sy'n archwilio cyfoeth treftadaeth ieithyddol a'i pherthynas â natur.

Cryfhau cysylltiadau â llywodraethau drwy ymchwil

Mae ymgysylltu parhaus â llunwyr polisi wedi arwain at nifer o sgysiau hynod ddiddorol dros y flwyddyn ddiwethaf, gyda gwleidyddion o fwyafrif y prif bleidiau

yn awyddus i gyfarfod, derbyn diweddariadau ac adroddiadau, a dysgu mwy am yr atebion y mae ein prosiectau wedi'u datgelu i rai o broblemau pwysicaf cymunedau gwledig.

Ym mis Gorffennaf 2025, aeth Rhian Curtis (Rheolwr Polisi ac Ymgysylltu) a'r Athro Michael Woods i Sioe Frenhinol Cymru i gwrdd â Jane Dodds (Aelod o'r Senedd, ac Arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru) er mwyn arddangos ein hymchwil ddiweddaraf.

Yn fwy diweddar, rydym wedi cwrrd â Chomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru, Derek Walker, a'i dîm, gan nodi nifer o flaenoriaethau cyffredin.

Cyfarfu Dr Siobhan Maderson ag Aelod Seneddol Plaid Cymru dros Ceredigion Preseli, Ben Lake, ym mis Chwefror 2026, gan drafod sut y byddai buddsoddiadau wedi'u targedu mewn addysg, seilwaith, a logisteg yn gallu mynd yn bell tuag at gryfhau gwytnwch systemau bwyd lleol, cynyddu opsiynau cyflogaeth i'n pobl ifanc, a mynd i'r afael â heriau newid yn yr hinsawdd.

Ffocws polisi yn y Sioe Frenhinol, Gorffennaf 2025

Yn ogystal ag etholiadau'r Senedd, yn ystod y flwyddyn a aeth heibio cafwyd ymgysylltu parhaus â llunwyr polisi ar bob lefel, o awdurdodau lleol a chynghorau i Aelodau'r Senedd, Aelodau Seneddol a Thŷ'r Arglwyddi.

Ym mis Gorffennaf 2025, croesawyd nifer o lunwyr polisi i'n noson briffio polisi, lle rhoddodd yr Athro Michael Woods gyflwyniad ar y prif heriau sy'n effeithio ar gefn gwlad Cymru, a sut y gall polisïau newydd ddarparu atebion.

Roedd yn wych croesawu cynifer o arweinwyr â diddordeb i'r un lleoliad, gan arwain at nifer o gyfarfodydd dilynol gyda gwleidyddion unigol, a'r cyfle i fanteisio ar ein brwdfrydedd ni oll dros fywyd gwledig ac amaethyddiaeth mewn digwyddiad mor eiconig â'r Sioe Frenhinol.

Adroddiad ‘Cywain y Cynhaeaf: Cefnogi Diwydiant Prosesu Bwyd Cymru’

Ym mis Ionawr 2026, cafodd Dr Siobhan Maderson, Rheolwr Arloesi gyda Cymru Wledig LPIP Rural Wales, ei dyfynnu yn adroddiad Pwyllgor yr Economi, Masnach a Materion Gwledig y Senedd ar ddiwydiant prosesu bwyd Cymru, yn

sgil cyflwyno tystiolaeth ysgrifenedig, gan hefyd ei dyfynnu ymhellach yn nadl y Senedd ar yr adroddiad ym mis Mawrth 2026.

Cyfarfu Dr Maderson â chynrychiolwyr y Pwyllgor hwn yn y Sioe Frenhinol ym mis Gorffennaf 2025, ac ymatebodd i'r alwad ddilynol am ymgynghoriad ar y mater hwn.

Rydym yn falch bod gwaith Cymru Wledig LPIP Rural Wales wedi cyfrannu tuag at yr alwad hon am “sector bwyd cryfach a mwy hunanddibynnol yng Nghymru”. Ac edrychwn ymlaen at ragor o ymgysylltu a chyfleoedd i rannu ein hymchwil gyda llunwyr polisïau.

Tamaid i gnoi cil drosto? Y Senedd i drafod prosesu bwyd

Am Ein Bywydau: Dangosiad cyhoeddus yng Nghanolfan Pontio, Bangor

Cafodd mynychwyr yn nigwyddiad Llywodraeth Cymru gipolwg ymlaen llaw ar y ffilm a gomisiynwyd gan Cymru Wledig LPIP Rural Wales, ac yna gwahoddwyd y

cyhoedd i lansiad swyddogol y ffilm newydd gan Rhys Edwards, ‘Am Ein Bywydau’, yng Nghanolfan Celfyddydau ac Arloesi Pontio ym mis Chwefror 2026.

Ysgogai'r ffilm i'r gwylwyr fyfyrion ar y cysylltiadau dwfn rhwng pobl, y dirwedd, a threftadaeth ddiwylliannol.

Trwy leisiau Cymdeithas Pysgota Seiont Gwyrfai a Llyfni, mae'r ffilm fer yn archwilio sgiliau traddodiadol, gwybodaeth am natur, a'r enwau lleoedd sy'n ein gwreiddio yn ein cymunedau.

Gwylwch y ffilm ar ein wefan.

Ymgysylltu a Chyfnawid Gwybodaeth

Cynhadledd Gwir Fwyd a Ffermio Bwyd Cymru

Aeth Dr Lucy Baker, Dr Ellen Hjort, a Dr Siobhan Maderson i Gynhadledd Gwir Fwyd a Ffermio Bwyd Cymru ym Mhen-y-bont ar Ogwr ym mis Tachwedd 2025.

Gan fod gennym bedwar prosiect sy'n ymwneud â bwyd mewn rhyw ffordd 'Bwyd, Cymunedau a Lles yng Nghymru Wledig'; 'Llesiant a Bwyd' a 'Pontio i Sero Net: cefnogi'r sector garddwriaethol' yn Labordai Arloesi Cymru Wledig, (tudalen 19) ; a 'Menywod ac arallgyfeirio ffermydd', (tudalen 8), roedd hwn yn gyfle gwych i gwrdd â sefydliadau eraill sy'n rhannu ein diddordebau ymchwil ac

ehangu ein rhwydweithiau. Cynhyrchwyd llyfryn newydd gennym, 'Esbylygu Systemau Bwyd yng Nghewn Gwlad Cymru', a gafodd dderbyniad da, yn ogystal â sbarduno sgysiau newydd am y pwnc.

Roedd Cymru Wledig LPIP Rural Wales yn falch o gael noddi'r gynhadledd yn swyddogol, ac edrychwn ymlaen at fynychu eto eleni, er mwyn arddangos canlyniadau ein prosiectau ymchwil sy'n ymwneud â bwyd a garddwriaeth, ynghyd â chanlyniadau datrysiadau'r Labordy Arloesi.

 Darllenwch yr adroddiad ar ein wefan.

Eisteddfod Wrecsam

Ymunodd partneriaid strategol Cymru Wledig LPIP Rural Wales, Gyda'n Gilydd Dros Newid a Chanolfan y Dechnoleg Amgen (CAT), â ni yn Wrecsam ym mis Awst 2026 ar gyfer cyfres o weithdai cyhoeddus a chyflwyniadau, wedi'u cynnal ym mhabell Prifysgol Aberystwyth ar Faes yr Eisteddfod.

Nod y sesiynau hyn oedd casglu barn a mewnbwn mynychwyr yr Eisteddfod, cael adborth y cyhoedd a'u blaenoriaethau ar gyfer cefn gwlad Cymru, a chyflwyno sut mae partneriaeth Cymru Wledig LPIP Rural Wales yn ceisio mynd i'r afael â'r rhain drwy ymchwil.

Cafwyd sesiwn arall gan dîm prosiect Treftadaeth Ddiwylliannol Anniriaethol yn cyflwyno eu hymchwil, gan holi mynychwyr ynghylch eu dealltwriaeth o'r term 'diwylliant' ym mhebyll Prifysgol Bangor a'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol.

Roedd hon yn wythnos wych, ac edrychwn ymlaen at fynychu Eisteddfod y Garreg Las eleni, ar y ffin rhwng Sir Benfro, Sir Gaerfyrddin, a Cheredigion.

Croeso cynnes i Ogledd Iwerddon

Cynhaliwyd digwyddiad rhagorol ym Melffast ym mis Ionawr 2025 gan EPIC Futures NI, sef y bartneriaeth polisi ac arloesi lleol (LPIP) ar gyfer Gogledd Iwerddon. Yno croesawyd cydweithwyr o Gymru Wledig LPIP Rural Wales, Forth 2o (LPIP yr Alban), Partneriaeth Polisi ac

Arloesi Swydd Efrog (YPIP) a'r LPIP Hub.

Tynnodd y digwyddiad deuddydd sylw at bwysigrwydd cydweithio a ffurfio cynghreiriau ymchwil newydd, gan gydnabod bod llawer o'r materion sy'n effeithio ar Gymru hefyd yn heriau i'r partneriaethau eraill.

Cynhaliwyd y digwyddiad yn adeilad hardd y llywodraeth yn Stormont, gan fod hefyd yn gyfle ardderchog i archwilio sut mae ymgysylltu polisi yn gweithredu o fewn cyd-destun datganoli ar draws partneriaethau'r LPIP, a rhannu arferion gorau.

Yn gryfach gyda'n gilydd: Partneriaethau Polisi Lleol ac Arloesi

Digwyddiad ymylol cynhadledd y Blaid Lafur – Medi 2025

Ymunodd Cymru Wledig LPIP Rural Wales â LPIP Hub o Brifysgol Birmingham, Partneriaeth Polisi ac Arloesi Swydd Efrog (YPIP), a'r Sefydliad Heseltine ar gyfer Polisi Cyhoeddus, Ymarfer a Lle ym Mhrifysgol Lerpwl, i drafod 'Saith Efen Hanfodol Twf sy'n Seiliedig ar Le' yng nghynhadledd y Blaid Lafur ym mis Medi diwethaf.

Roedd y panel brecwast wedi ymgynnull arbenigwyr academiaidd ac ymarferwyr blaenllaw o bob rhan o'r DU i archwilio gwersi yn deillio o gael maer ar ddinasoedd-ranbarth a chenhedloedd datganoledig. Cyfrannodd yr Athro Michael Woods, Cyfarwyddwr Cymru Wledig LPIP Rural Wales, at y digwyddiad drwy gyflwyno dadansoddiad o'n hadroddiad 'Archwilio twf mewn dwy dref marchnad yng Nghymru' (2025).

Roedd hwn yn gyfle ardderchog i barhau â'n gwaith ar bolisi, gan ofyn cwestiynau i Aelodau Seneddol, a sicrhau bod presenoldeb Cymru Wledig yn cael ei osod ar agenda San Steffan.

 Darllenwch yr adroddiad ar ein wefan.

Crybwylliadau yn y cyfryngau

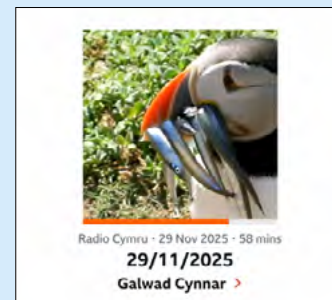
Ymddangosodd **Dr Elen Bonner** fel gwestai ar BBC Radio Cymru ym mis Mawrth 2026, ar raglen boblogaidd Caryl Parry Jones, gan drafod cynhyrchiad y ffilm 'Am Ein Bywydau', sut y mae'n berthnasol i dreftadaeth anniriaethol Cymru, a pham mae hyn wedi dod yn gynyddol bwysig i Lywodraeth Cymru a phobl Cymru.

Bu'r **Athro Michael Woods** yn rhan o gyfres podlediadau 'Placecast' gan LPIP Hub Prifysgol Birmingham ym mis Ebrill 2026, gan sgwrsio ar y testun 'Long Games and Local Places: How Rural Policy Really Changes' gyda Dr Nicola Headlam.

Cyhoeddodd cylchgrawn 'Welsh Country' erthygl ym mis Gorffennaf 2025, yn hyrwyddo lansio cynllun grant cymunedol newydd gan Cymru Wledig LPIP Rural Wales, mewn cydweithrediad â Gyda'n Gilydd dros Newid. Mae rhagor o wybodaeth am yr ymgeiswyr llwyddiannus i'w chael ar dudalen 15.

Mae'r **Athro Michael Woods** wedi defnyddio ymchwil Cymru Wledig LPIP Rural Wales mewn cyfres ar gyfer 'The Conversation' ar faterion amgylcheddol gwledig yn etholiad y Senedd. Cafodd un erthygl, ar wrthdaro ynghylch ffermydd gwynt a phileri trydan, ei hailargraffu yn y 'Western Mail' ym mis Ebrill 2026.

Ymddangosodd **Dr Eifiona Thomas Lane** ar raglen 'Galwad Cynnar' ar Radio Cymru ym mis Tachwedd 2025, fel rhan o banel yn trafod materion cyfoes a phynciau sy'n effeithio ar gymunedau cefn gwlad Cymru.

ASTUDIAETH ACHOS

Effaith Cymru Wledig LPIP Rural Wales y tu hwnt i ffiniau Cymru

Canfyddiadau ynghylch Twf mewn dwy dref yn Northumberland: Trosglwyddo gwybodaeth a chydweithio academiaidd sy'n deillio o ymchwil yng Nghymru Wledig

Dr Sophie Bennett-Gillison, Dr Eifiona Lane, a Dr Lyndon Murphy

Yn adroddiad blynyddol 2025, soniwyd am waith ymchwil Cymru Wledig LPIP Rural Wales ar "Canfyddiadau ynghylch Twf mewn dwy Dref Marchnad yng Nghymru" gan Dr Sophie Bennett-Gillison a Dr Ellen Hjort. Cwblhawyd y gwaith ar ddiwedd 2025, a nod yr ymchwil oedd canfod sut mae twf, o ran datblygu busnes a chymuned, yn cael ei weld gan y rhai sy'n byw ac yn gweithio mewn trefi gwledig yng Nghymru. Defnyddiwyd astudiaethau achos o Lanidloes (yn y

Canolbarth) a Llangefni (yn y Gogledd) i archwilio barn am dwf a sut y gellir cefnogi menter yn y lleoliadau hyn, drwy ddealltwriaeth well o'r hyn y mae twf a datblygiad yn ei olygu i'r rhai sy'n byw yno. Gellir lawrlwytho'r adroddiad llawn a'r briff polisi o'n gwefan.

O ganlyniad, cysylltodd yr Athro Gary Bosworth (Prifysgol Northumbria) ag ymchwilwyr Cymru Wledig LPIP Rural Wales gyda chais i ailadrodd yr ymchwil hon yng Ngogledd Lloegr, er mwyn

nodi a ellid cymhwyso'r fersiwn o dwf a nodwyd yng Nghymru Wledig i ardaloedd gwledig yn Northumberland. Gyda chyllid ymchwil gan Brifysgol Northumbria a Phrifysgol Aberystwyth, mae Dr Sophie Bennett-Gillison, Dr Eifiona Lane, a Dr Lyndon Murphy eisoes wedi cynnal cyfweiliadau â busnesau, aelodau cymunedol, a chynghorwyr yn nhrefi Haltwhistle a Rothbury; dewiswyd y rhain yn safleoedd astudio oherwydd eu tebygrwydd i Llangefni a Lanidloes, gan eu bod â maint poblogaeth tebyg, seilwaith gwledig, a hanes (fel trefi marchnad).

Wrth gydnabod pwysigrwydd ymchwil tîm Dr Sophie Bennett-Gillison, disgwylir i'w heffaith ehangu ymhellach yn y misoedd nesaf, wrth i'r astudiaeth gael ei hailadrodd mewn tref wledig fach ger Mürzzuschlag yn Awstria, er mwyn penderfynu a yw canfyddiadau ynghylch twf mewn ardaloedd gwledig yn croesi ffiniau cenedlaethol.

Rydym yn falch iawn bod ymchwil gwreiddiol Cymru Wledig LPIP Rural Wales wedi cael derbyniad mor gadarnhaol, a'i fod wedi cael y cyfle i ehangu ymhellach a dangos yr effaith y gall ein hymchwil ei chael yng Nghymru a thu hwnt. Edrychwn ymlaen at glywed canlyniadau'r prosiectau yn Northumbria ac Awstria.

Gwerthuso a Monitro

Yr Athro Rhys Jones

Gan fod nifer o brosiectau bellach wedi'u cwblhau, yr hyn sydd nawr ar y gweill yw gwerthuso'r gwaith y mae Cymru Wledig LPIP Rural Wales wedi'i wneud mewn cymunedau gwledig Cymru. Er mai am dair blynedd y mae ein gwaith wedi'i gyllido, ein nod yw sicrhau bod cymunedau ledled Cymru Wledig yn elwa am ddegawdau lawer o fuddion cynaliadwy ein hymchwili.

Drwy gychwyn ar y cyfnod hwn o werthuso a monitro ein heffaith, rydym yn sicrhau y gall partneriaeth ein prosiect wir ddangos y gwerth y mae Cymru Wledig wedi'i gael o'n cydweithrediad.

Bydd y gwerthusiad yn defnyddio dull Dimensiynau Newid er mwyn cydnabod effeithiau cyfannol a systemig Cymru Wledig LPIP Rural Wales a dysgu gwersi o'n harbrofion â gwahanol ddulliau o gysylltu polisi, ymarferwyr, a chymunedau.

Mae'r dull hwn yn gofyn cwestiynau ynghylch newidiadau sy'n ymwneud â grym a chyfranogiad cymunedol; cynhyrchu gwybodaeth a'i chyfreithlondeb; canlyniadau llesiant; newid systemau; a dylanwad ar bolisi.

ASTUDIAETH ACHOS

Prosiect Sgrechian a Socian Biosffer Dyfi

Cafodd prosiect Sgrechian a Socian Biosffer Dyfi sylw yn ein Hadroddiad Blyneddol 2025 fel un o'n rhaglenni Cam 1 ymchwil gweithredu dan arweiniad y gymuned. Daeth y prosiect â gwirfoddolwyr ynghyd o ddau brosiect presennol, sef Lab Dŵr Dyffryn Dyfi a Phrosiect Gwenoliaid Duon Biosffer Dyfi, gyda chefnogaeth cydlynedd prosiect rhan-amser, i archwilio'r cwestiwn: "A oes perthynas glir rhwng iechyd afonydd a goroesiad y wrenol ddu?"

Er i gyllid Cam 1 ddod i ben yn ffurfiol i Fiosffer Dyfi ym mis Medi 2025, mae effeithiau cadarnhaol parhaus wedi bod. Nododd y cydlynedd James Cass ym mis Mawrth 2026 fod y cysylltiadau a ddatblygwyd yn ystod y cyfnod ariannu yn parhau i ffynnu, a bod cefnogaeth unigolion a chymdeithasau lleol yn dal i barhau, a bydd hyn yn cyfrannu ymhellach at

gryfhau poblogaeth y wrenol ddu. Yn ogystal, dyfarnwyd cyllid i'r cynllun datblygu pum mlynedd a gyflwynwyd i Lywodraeth Cymru, cynllun a oedd yn cynnwys thema gwarcheidwaid natur, gan sicrhau llwyddiant hirdymor y fenter hon ac adeiladu ar lwyddiant a menter cyllid Cam 1 drwy Cymru Wledig LPIP Rural Wales.

Mae prosiect Sgrechian a Socian Biosffer Dyfi hefyd wedi adrodd am yr effaith gadarnhaol ar eu hymchwili o allu prynu offer newydd i gynnal profion, yn ogystal ag effaith hirdymor casglu data mwy cywir.

Rhannwyd yr ymchwil hwn yn ehangach gyda'r gymuned leol, gan gynnwys y llyfrgell leol ac ysgolion, gan ysbrydoli cystadleuaeth gelf yn ystod Wythnos Ymwybyddiaeth Gwenoliaid Duon sydd bellach yn dal i gael ei harddangos yn gyhoeddus er mwyn parhau i ymgysylltu â'r gymuned.

Mae dros un miliwn o bobl, neu tua thraean o boblogaeth Cymru, yn byw ac yn gweithio yng Nghymru Wledig, ac mae rhan fwyaf o weddill y boblogaeth yng Nghymru, ac ymhellach, yn fwyfwy mwynhau'r cyfuniad unigryw o dirwedd, diwylliant cyfoethog, ac amrywioldeb sydd yng Nghymru Wledig.

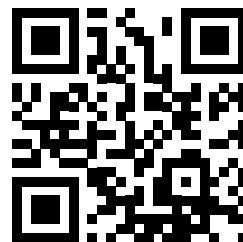
Er gwaethaf cynnydd mewn symudedd, ac wrth i newidiadau ddiwylliannol a gweledol yn rhuthro yn eu blaen, mae ardaloedd gwledig yn dal i ddioddef o brinder sylweddol o wasanaethau, cyflogaeth, cyfleusterau, a mynediad. Yn wir, mae hi'n eithaf ironig - wrth i'r byd ddod yn le llai o faint, mewn sawl ffordd, fod llawer o gymunedau sy'n byw mewn ardaloedd gwledig yn gwynebu problemau cynyddol yn sgil

crynnodiad a chanologrwydd gwasanaethau, trafndiaeth, a chyflogaeth. Mae tîm ymchwil Cymru Wledig LPIIP Rural Wales, a'u gweithgareddau arloesi ac ymgysylltu, yn mynd i'r afael â'r diffygion cymdeithasol ac economaidd hyn drwy amrywiaeth eang o brosiectau ymchwil arloesol.

Mae'r adroddiad blynyddol diweddaraf hwn yn amlinellu llawer o brif nodweddion y partneriaeth: yn arddangos gweithrediad llwyddiannus y rhaglen ymchwil sy'n cynnwys dod â grwpiau amrywiol at ei gilydd i ganolbwyntio ar ddatrys problemau cymunedol gwledig, ac i ddatblygu strategaethau arloesi cymdeithasol newydd trwy roi pŵer i gymunedau gwledig fel rhan o'r broses ymchwil weithgar.

Mae'r adroddiad blynyddol yma yn rhoi blas clir a cryno ar y gwaith sydd eisoes wedi'i ddatblygu, y canlyniadau ymchwil ystyrlon sy'n ymddangos, a goblygiadau polisi ar gyfer Cymru Wledig. Wrth ddosbarthu canlyniadau'r ymchwil, mae'r adroddiad hwn yn anelu at gynyddu dealltwriaeth o natur amrywiol datblygiad gwledig yng Nghymru; datblygu strategaethau i ddatblygu cymunedau gwledig mwy bywiog, cynaliadwy, ac wedi eu grymuso.

Yr Athro Terry Marsden (Cadeirydd y Bwrdd Cynghorol Allanol)

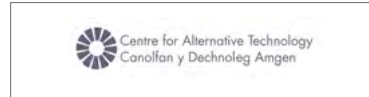
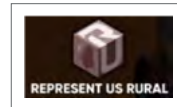
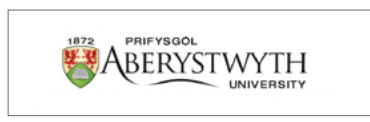
Ariannwyd gan

Cynhaliwyd gan

Partneriaid Craidd

Welcome

Professor Michael Woods, Cymru Wledig LPIP Rural Wales Director

This is a big year for Rural Wales. The Senedd elections in May have put in place an expanded Senedd with more capacity to scrutinise legislation and investigate challenges facing communities in Wales. While the outcome of the election is not known at the time of writing, issues concerning Rural Wales have featured prominently in the campaign and are likely to form a significant focus of work for the new Welsh Government and new Senedd members.

In Cymru Wledig LPIP Rural Wales we have been busy with research and innovation activities that will help the new Welsh Government design and implement policies for Rural Wales and assist Senedd Members in asking the right questions to make sure that these policies are appropriate and effective.

There are three ways in which we do this. First, we collect and analyse

evidence to better understand issues that have been identified by our partners and stakeholders. Over the last year, we've undertaken research on access to food in rural communities; preserving Wales's intangible cultural heritage; making better use of community spaces; and 'multi-solving' environmental, social, and economic problems through net zero initiatives. Ongoing projects are investigating the impacts of changes in bus timetables on access to work, training and healthcare; rural craft activities; regenerative tourism; the use of AI in agriculture; and digital exclusion and rural health. We've also commissioned nine projects from external researchers on topics ranging from rural proofing to labour markets to business models for social enterprises.

Second, we facilitate diverse groups of people to work together to find innovative solutions to tricky policy challenges. Our four Innovation Labs are core to activity and have moved from workshops to trying out ideas in 'proof of concept' tests. These include community dining projects to address social isolation; taster opportunities to boost recruitment to the construction sector; raising awareness of Welsh horticulture and putting more Welsh veg on restaurant menus, as a way of promoting low-carbon farming; and encouraging use of the Welsh language in grassroots sports training.

Our Equalities Mainstreaming project has similarly convened a panel of transport users

and diversity advocates to review policies for socially necessary transport, producing recommendations on adapting them to better fit rural contexts and the needs of a diverse group of users.

Third, we help to empower rural communities to carry out their own research to more effectively engage with Welsh Government, local authorities, Senedd Members and MPs on local concerns. Since last October we have supported six community-led projects selected through an open competition, from assessing housing need in Dyffryn Peris to exploring climate change with refugees and ethnic minorities in Pembrokeshire, to using theatre methods to engage young farmers in the Llŷn peninsula on mental health issues.

We're also starting to look ahead to the end of our current funding from UKRI early next year and exploring ways that we can sustain our activities beyond this.

We hope to be able to continue to make our expertise available to support rural policy and to build on the methods that we've built for engaging and empowering communities. We're open to discussion about collaborations that can help to achieve this.

You can read about all these activities and more in this report. You can also keep up to date with our work on our website, www.lpip.cymru which has project reports and Policy Briefs, and the Rural Wales Data Hub, which will provide access to data from our research and other datasets with interactive mapping.

The impact of changes in public transport provision on access to health care services, employment, and education and training in Rural Wales

Prof Scott Orford, Dr Andrew Price, and Dr Lucy Baker

Access to an effective public transport network in Rural Wales is a theme constantly arising in conversations within rural communities.

This project will analyse bus services in Rural Wales to identify which routes/services have been withdrawn or changed since 2019, and the places and number of people affected. It will model the impact of these changes on access to healthcare services, schools and colleges, and significant centres of employment.

The project will investigate potential changes that could be made to the bus network (e.g. under franchising) to improve accessibility to these key sites. The research will use a secondary data, spatial modelling approach using existing data, models, and software developed by WISERD.

Building upon existing background research on the Bus Services (Wales) Bill, and the potential operation of the franchising system, the research will also be informed by qualitative work of the Transport and Health Integrated Research

Network on the barriers faced by different groups of people on bus accessibility (e.g. women, people with disabilities and reduced mobility, older people) in Rural Wales.

This project will be completed by summer 2026, with the outputs shared with stakeholders such as Transport for Wales, Public Services Boards (PSB), and Health Boards to inform future policy decisions, in addition to publication on interactive dashboards on the Cymru Wledig LPIP Rural Wales Data Hub.

Intangible Cultural Heritage in Rural Wales

Dr Elen Bonner, Dr Eifiona Thomas Lane, Dr Sean Martin, and Prof Rhys Jones

National conversations are increasingly exploring how intangible cultural heritage (ICH) should be identified and supported, and there is a growing policy interest in cultural priorities and future safeguarding frameworks.

This project provides a very timely and reliable evidence base demonstrating how intangible cultural heritage (or living heritage practices) are produced and reproduced within rural communities at a time of increasing attention to cultural policy development in Wales.

Our researchers examined ICH in Rural Wales through a mixed method case study approach, incorporating archival research, policy review, and interviews with ICH practitioners and stakeholders. A range of practices have been identified, including local eisteddfodau, Plygain singing, and agricultural shows.

Emerging findings indicate that ICH is maintained through the combined efforts of living heritage practitioners, those who teach, perform, or otherwise directly transmit practices, and the many volunteers who provide the organisational and logistical infrastructure needed for community events to take place.

These events themselves act as essential settings where ICH is practiced, shared and adapted over time. Across activities, ICH practices remain highly participatory, and the Welsh language continues to play a central role in the communities studied.

The study contributes an important evidence base to inform future safeguarding approaches, highlighting the importance of supporting cultural knowledge holders, volunteers, and the community events that together enable ICH to thrive in Rural Wales. The full report will be available by summer 2026.

Using AI and Digital Technology: Supporting Net Zero in Agriculture

Dr Sophie Wynne-Jones, Professor Matt Reed, Dr Elen Bonner and Dr Aimee Morse

Researchers from the Net Zero Thematic Group are exploring how Artificial Intelligence (AI) and digital technologies can support Wales's transition to net zero agriculture. Farming and rural land use are central to reducing emissions and enhancing carbon sequestration through nature-based solutions.

Delivering these changes requires new land management approaches, underpinned by appropriate skills and knowledge. While some insight exists on farmers' capabilities, further understanding is needed on whether digital tools and AI

offer meaningful innovations for Welsh agriculture.

Through qualitative research with farmers and industry representatives across Wales, the project investigates current uses of digital technologies and AI, the benefits they offer for net zero goals, and the challenges farmers face in adopting them. We will assess the skills required for effective use of these tools, how they align with farmers' existing knowledge, and how digital and AI-based approaches complement—or conflict with—traditional, experiential understandings of land management. The

research will also examine potential sector-wide impacts of shifting skills requirements.

Although Welsh Government's 'agri-tech action plan' signals strong support for digital innovation, questions remain about the suitability and functionality of such technologies in a Welsh farming context.

Scholars have highlighted the wider system transformations and justice implications involved, as well as uncertainties around the future role of advisory and extension services within an evolving innovation ecosystem.

Asking whether farmers have the "right skills" is therefore a complex issue tied to knowledge, politics, and broader structural change. This project aims to capture these diverse and contested dimensions.

Rural Transport Inequalities through Equalities Mainstreaming Approach

Professor Sara MacBride-Stewart and Dr Najia Zaidi

Our work on the cross-cutting equalities theme is focused on rural transport, identified as a key inequality across all Cymru Wledig LPIP Rural Wales projects.

With the introduction of new transport policies and strategy in Wales, our aim was to understand how 'socially necessary' transport is changing, and what is needed so it actively meets the needs of the most vulnerable rural communities.

The project used an equality mainstreaming methodology. This is a participatory, qualitative research approach that centres the everyday realities of people whose mobility is shaped by geography, income, and health. Between January

and April 2026 we worked closely with a panel of 15 representatives of equality groups, transport practitioners, and policy engaged communities.

Over six meetings, the panel explored how transport inequalities are experienced, navigated, and imagined differently across places and lives.

Through facilitated workshops, evidence gathering, and collaborative visioning, the process created accessible, inclusive spaces for reflection, dialogue, and shared learning. The approach values lived experience alongside policy and practice knowledge and seeks to embed equality approaches and policies early in the planning

and implementation of a rural transport strategy.

Early findings point to:

- a broadening of 'socially necessary' mobility along rural dimensions;
- the centrality of intersectionality in shaping both transport disadvantage and effective solutions;
- and a lack of data on the lived experience of vulnerable rural communities, highlighting the need for place sensitive and equality mainstreamed approaches.

A copy of the report and policy briefing document will be available in summer 2026.

Making Better Use of Community Spaces

Dr Lucy Baker and Professor Michael Woods

Every community needs somewhere to meet and come together. This might be a village hall or a school hall, but it could also be a café, a pub, a chapel, a shop, even a community garden or orchard. Such places are vital parts of the infrastructure of rural communities, but they're often overlooked.

In our survey of Community and Town Councils last year, we found that a wide variety of community spaces were in use across Rural Wales, but many face challenges from rising costs and continuity of volunteers. We also recorded communities picking up responsibility for facilities like libraries from

county councils and taking over cafes and shops that were not commercially viable.

In this follow-up project we looked in more detail at the use, management, and potential of community spaces. We uncovered a mixed legacy from the Covid-19 pandemic: grants and business rate support injected money that some facilities used for much needed repairs and improvements; but many events stopped and never re-started and volunteering tailed off and hasn't recovered. Many organisations managing community spaces report a lack of legal and

property management expertise, and express concern about volunteer succession. These factors tend to inhibit creativity, with associations focused on hiring out premises – often to organisations outside the community for activities that don't necessarily involve community residents.

Some communities have been proactive in taking on assets such as cafes, shops or pubs, but such ventures require entrepreneurial skills that conventional volunteers don't have. Tensions can arise over the management of community-owned assets, with differing expectations as to whether they are primarily there to provide a service, form a meeting space for the community, or operate as a business with a return to investors.

Community spaces are consequently frequently underused with their potential unrealised. Nonetheless, there are good practice examples of community facilities being turned into multi-service hubs, providing spaces for local microbusinesses or promoting their products, and being incorporated into community energy schemes.

Community spaces need more than just capital grants for building maintenance or energy efficiency installations. A Community Right to Buy would ease the process of communities taking over threatened but socially important assets, and government action is also needed to provide advice and training, and to promote innovation in getting the most out of community spaces.

Multisolving for Net Zero in Rural Wales

Dr Sophie Wynne-Jones, Dr Elen Bonner, Dr Sean Martin, and Dr Siobhan Maderson

The Multisolving for Net Zero in Rural Wales responsive research project explores how climate action can be designed to deliver multiple social, economic, cultural, and environmental benefits for rural communities. The research draws on a desk

review and 22 interviews with practitioners delivering net zero initiatives that also generate wider co-benefits.

Against a backdrop of climate emergency commitments and particular challenges faced in rural areas, the study shows how “multisolving” offers a practical, people centred approach to achieving net zero while addressing local priorities.

The recommendations are summarised within three overarching themes.

1. People-centred, place-based, and inclusive climate action. To

build legitimacy and maintain momentum in challenging political and economic conditions, organisations should anchor climate action in co-benefits that resonate locally, such as improved health, reduced energy insecurity and strengthened cultural and community assets.

Multisolving requires deep, embedded partnership with communities, including bilingual and culturally grounded engagement, long-term relationship building, and co-production processes that view lived experience as a core form of expertise, alongside expert knowledge. Organisations should also anticipate rural trade-offs around land, infrastructure, and service provision, using participatory dialogue to navigate tensions and develop fair, feasible solutions.

2. Organisational capacity and skills for multisolving. Delivering multi-benefit outcomes relies on building long-term organisational capacity rather than focusing solely on short projects.

This includes investing in systems thinking, geographical knowledge, facilitation and relational skills, and ensuring staff have the competence and confidence to support collaborative, place-based work.

Organisations also need structural enablers – for example, integrator roles, protected collaboration time, and spaces for cross-sector learning – to ensure that partnership

working becomes
consistent, meaningful
and effective.

3. System and funding reform for long-term, integrated change. Strategic bodies should focus on reshaping locked-in systems, such as waste, transport, and energy, so that sustainable choices become the easiest options in daily life. Achieving this requires funding models that support continuity, integration, and learning, with reporting approaches that emphasise how projects

contribute to wider multisolving outcomes rather than narrow, short-term targets. Planning authorities should embed multisolving principles by requiring development proposals to demonstrate environmental, social, cultural, and economic co-benefits and by shifting towards wellbeing centred measures of progress.

- A copy of the policy recommendations arising from this project can be found on our website.

How are locally based craft groups formed and what contribution do they bring to community wellbeing?

Dr Lucy Baker, Dr Sophie Bennett-Gillison, Dr Eifiona Thomas Lane, and Professor Thora Tenbrink

Commencing in March 2026, this responsive research project is a collaboration between two of the four Cymru Wledig LPIP Rural Wales thematic groups: Cultural Recovery, and Regenerative Economy. The project will identify the different types of craft groups that exist on a local scale in Rural Wales through desk-based research, verified and enriched with local knowledge. The aim of this is to create a typology of craft groups in order to understand the socioeconomic value of these to the locality, considering community cohesion and community wellbeing. Case studies for each craft group type will be identified to explore group structure, motives for group creation, community contribution, support, and future development.

This project is due to be completed in autumn 2026.

Women in farm diversification

Professor Sara MacBride-Stewart, Dr Lucy Baker, Dr Elen Bonner, and Dr Alison Parken

The 2025 Annual Report introduced this project in its infancy, recognising that women play an important role in contemporary agriculture, and especially in the diversification of farm activities for financial sustainability.

Following months of interviews with 29 women active in the diversification of a farm in Wales, some of whom also represented farming organisations, the research team have verified with the research participants, policymakers, and third sector organisations the specific policy recommendations for how women's involvement in farm diversification – including sustainable forms of farming – can be used to improve pathways, support, and outcomes for farm diversification in Wales:

1. provide better access to farming specific business and advice for women;
2. give attention to the contributions of women – their smaller scale, and learning needs, and time challenges;
3. support rural development policies that assist women to build and grow their farm diversification activities.

We were delighted to hold the final research and policy event for this project at the Royal Welsh Show in July 2025, where the findings and policy recommendations arising from the research was presented. The panel and audience shared stories of innovation, and incredibly pressured lives and caring work. There was support for the need to recognise women's contribution (skills, knowledge, small-scale

activities) and provide help to address the challenges faced by women (isolation, ownership, time).

A highlight of the session was a panel discussion with Abi Reader (dairy farmer and Deputy President of NFU Cymru), Eirwen Williams (farmer and Director of Service Delivery, Mentera) and Ellen Firth (award winning entrepreneur from Firth FlockFlowers).

The speakers offered thoughtful insight into the kinds of support systems that truly make a difference for women – highlighting that diversification on farms can play a key role. By branching out into new areas, women are better able to overcome personal fears, take on fresh challenges, and access a wider range of job opportunities.

 This project was completed in autumn 2025. For further information and a copy of the policy briefing document please visit the website.

Externally commissioned research projects

In order to benefit fully from the expertise of academics and practitioners beyond our existing partners, Cymru Wledig LPIP Rural Wales commissioned a number of external research projects in January 2026, calling for proposals from colleagues whose research areas align with our own.

With funding available for up to 10 new projects, we were delighted to confirm the successful projects in March 2026:

- **Business Models for Community Enterprises**
Lyndon Murphy (Aberystwyth University), Michael Price (Northumbria University) and Teresa Allen (Aberystwyth University)
- **Capturing the Social Benefits of Community-owned Renewable Energy Schemes**
Martin Phillips (University of Leicester)
- **Dynamics of the Labour Market in Rural Wales**
Shafiul Azam, Maria Plotnikova and Peter Midmore (Aberystwyth University)
- **Models for Strengthening Rural Proofing in Wales**
Jane Atterton (SRUC) and Sally Shortall (Newcastle University)

- **Promoting Cultural Resilience and Wellbeing in Eryri National Park**
Lynda Yorke, Alex Ioannou, Sara Parry and Sonya Hanna (Bangor University)
- **The Geographical Clustering of Business Sectors within Rural Wales**
Edward Thomas Jones (Bangor University), Debbie Jones and Ffion Jones (M-SPARC)
- **Understanding Creative Freelancers in Rural Wales**
Nick Clifton (Cardiff Met University) and Darja Reuschke (Birmingham University)
- **Welsh Language as an Enabler or Barrier in Collaborative Projects**
Cynog Prys and Rhian Hodges (Bangor University)
- **What can we Learn from How Community**

and Cultural Organisations Engage and Implement Net Zero Policies

Aly Passanante, Martina Feilzer and Robin Mann (Bangor University)

We are delighted to have this opportunity to collaborate more broadly with individuals and organisations passionate about developing the evidence base of research for Rural Wales.

We look forward to exploring how these new projects can contribute to the wider partnership themes, and how we can apply this research, and contribute to rural projects beyond Wales (please see the case study on page 32).

These successful projects will run for 6 months, and copies of the reports will be available on our website, upon completion.

Strengthening data for policymaking

Cymru Wledig LPIP Rural Wales is expanding and updating the evidence base for policymaking for Rural Wales through a series of surveys collecting new data.

In addition to the Rural Crime Survey reported, and a survey of Community and Town Councils reported in last year's Annual Report, we are running three surveys during 2026:

The **Cymru Wledig LPIP Rural Wales Business Survey** was relaunched in May in partnership with Business News Wales. Integrated with Business News Wales's Rural Economy content, the questionnaire has been

restructured as a series of fortnightly pulse surveys on topics including business health, employees and recruitment, engagement with the local community, environmental practices, and planning for the future.

A **Deep Rural Localities Survey** revisits research completed by the Wales Rural Observatory in 2008-09, with a door-to-door survey of all households in four communities – Aberdaron (Gwynedd), Clydau (Pembrokeshire), Llanfihangel-yng-Ngwynfa (Powys), and Llangammarch (Powys) – during June. The survey examines the distinctive

challenges of life in remoter rural communities, including access to employment and housing, the impact of cost of living increases, and dynamics of in- and out-migration.

A **Rural Youth Survey** is running over the summer as a follow-up to a survey in 2021. The questionnaire, co-designed with participants from the Wales Youth Parliament, young farmers' clubs, and other youth organisations, explores the experiences and concerns of young people living in Rural Wales and their plans for the future.

Farm and Rural Crime Survey

Dr Wyn Morris and
Dr Gareth Norris

Research exploring farm and rural crime in Rural Wales has recently been completed, with survey data from 164 respondents Wales-wide and 63 respondents in Dyfed-Powys. Together, they reveal persistent challenges relating to crime victimisation, underreporting, policing effectiveness, and the wider social impacts on rural communities.

We have produced two reports as a result: Farm and Rural Crime in Wales 2025; and Farmer Perceptions on Farm and Rural Crime within Dyfed-Powys Police.

The two reports provide a comprehensive examination of farm and rural crime across Wales and within the Dyfed-Powys Police area, and make a number of recommendations, such as: recommend strengthening rural policing capacity; improving communication; expanding security-technology support; and enhancing mental-health and victim services.

They emphasise that rural crime requires specialised, well-resourced, and community-embedded approaches to improve trust, reporting, and resilience across Welsh farming communities.

Across Wales, 22% of farms experienced crime in the previous 12 months, with theft – particularly of machinery – representing 65% of incidents.

Livestock worrying, attempted theft, vandalism, and environmental crimes such as fly-tipping (reported by 81% of respondents) are also widespread. Underreporting is a critical issue: 78% of victims did not report incidents to police, often due to perceptions that “nothing gets done”.

Police effectiveness is viewed as limited. In Dyfed-Powys, farmers rated police performance 5/10, with concerns about slow response times, lack of follow-up, and insufficient rural presence. One report highlights that 47% of victims rated police response at the lowest level (1/10).

Farmers have responded by heavily investing in security – CCTV, locks, alarms, GPS tracking – yet these measures impose significant financial and emotional burdens.

Crime also affects wellbeing: 87% reported mental-health impacts, including anxiety and behavioural changes such as avoiding certain areas.

Facilitating community-led action research

In the 2025 Annual Report, we celebrated the launch of the pilot community-led action research projects, led by our strategic partner ‘Gyda’n Gilydd Dros Newid / Together For Change’. Three of these project areas have now completed their research and the reports will be available bilingually on the LPIP and Together for Change websites.

Corwen – Transport Needs

The South Denbighshire Community Partnership conducted research to assess the need for

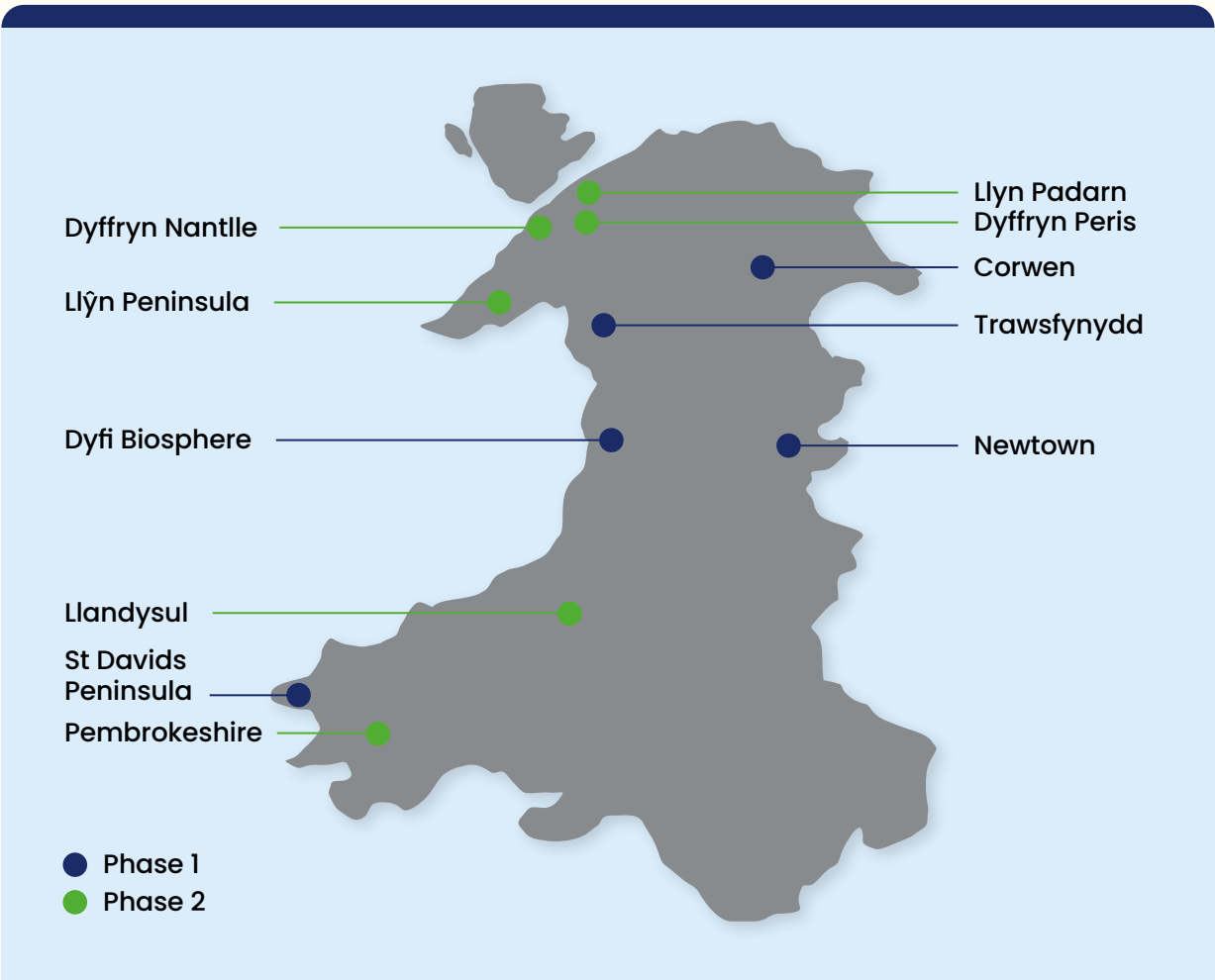
expanding its Rural Community Car Scheme to underserved rural areas in Denbighshire.

The study aimed to understand the demographics, travel behaviours, and transport needs of residents, particularly those without access to private vehicles, and to evaluate alternative transport solutions.

While there is clear evidence to demonstrate lack of public transport accessibility for those living within the proposed study area, and that limited investment in rural infrastructure has left rural communities

feeling excluded from essential services, the researchers concluded that expanding the Rural Community Car Scheme is not recommended. Reasons cited are owner/driver volunteer shortages, limited operational feasibility, and the current insecurity around the national bus policy reform, and the North Wales Community Transport Revenue Grant.

Instead, a coordinated approach involving public transport improvements, alternative solutions, and policy advocacy is essential to address rural transport challenges and enhance community wellbeing.

St Davids Peninsula – Cynefin

Community based action researchers, led by a local coordinator, undertook desk-based, public engagement, and business interviews across the St Davids Peninsula around the theme of Regenerative Economy.

They found strong overall support for a local provenance and economy initiative, provided it is simple, credible, and delivers practical value.

A mapping and branding exercise with the local community highlighted the complexity of defining “the Peninsula” and the importance of a clear St Davids-based identity.

Overall, there is a strong appetite for a St Davids Peninsula Local/Provenance initiative that unifies local identity, strengthens networks, enhances visitor understanding, and champions the local economy, provided it remains practical, transparent, and responsive to the diverse realities of local sourcing.

Trawsfynydd Village Hall

This project seeks to engage and work with local children and young people in order to find and develop alternative and innovative uses for the village hall space.

Through a series of creative workshops, consultations, and practical support, the project aims to give young people agency and a stake in the future of the hall, to better understand local needs, learn what young people want, and develop an events programme. This project is ongoing.

Newtown – Voices of Newtown training

The 'Voices of Newtown' project centred around a training workshop in creative methods of story gathering, to support the aim of more voices being heard in Newtown.

There was increased local awareness and capability in creative research approaches, and the workshop contributed towards strengthening collaborative relationships.

In the post event review, members of the Voices of Newtown Project Team identified strong interest in the creative research methods, particularly noting that follow up sessions could amplify underrepresented voices across the town. The pilot project in Newtown is close to completion.

Dyfi Biosphere – Screams and Streams

This project asked 'Is there a clear relationship between river health and common swift survival?', running from April – September 2025. By surveying swift populations and river health across the Dyfi Biosphere, a baseline dataset can be established to monitor change over time.

The research was carried out by two community groups: Lab Dŵr Dyffryn Dyfi and the Dyfi Biosphere Swifts Project in partnership with Dyfi Biosphere.

Close partnership with New Dovey Fisheries Association was also a key factor for this project's success.

Key to the project was the creation of a part-time paid coordinator role, who reached out to community members in local places (such as the village pub), which successfully recruited a wide range of people to take part.

You can read more about the impact of 'Screams and Streams' on page 33.

Phase 2: Funding six new communities

In the second phase, the Community-led Action Research programme has been extended to six new communities, selected through an open competition in summer 2025 that attracted 47 applicants.

The successful communities were awarded £20,000 in direct funding for research between autumn 2025 and summer 2026.

Cwmni'r Frân Wen, Llŷn Peninsula

This project, known as Praidd, is a theatrical response to the multiple challenges facing the young agricultural sector in Rural Wales: issues such as economic stress, demographic changes, work pressure, and the isolation associated with agricultural life.

Praidd aims to combine the social need to support the mental health of rural young people with the creative methods that are already part of the community's life.

Llandysul a Phont Tyweli Ymlaen, Llandysul

This project will explore how culture, economy, and wellbeing can be

better joined up to support regeneration in the rural mid-Wales town of Llandysul; re-imagining Llandysul as a connected,

vibrant small town, and linking culture, economy, and wellbeing for future generations.

Academic Mentor, Dr Wyn Morris, has been working closely with this community since the project's inception, and observed: "Whilst the project is still in its infancy, we have recruited the Community Researcher, and I have enjoyed working closely with them, ensuring that the voices of diverse groups are heard during the interview and survey process.

We have prioritised being as inclusive as possible, demographically. I look forward to seeing the purposeful impact that this project will have in Llandysul."

Eryri-Bywiol Cyf Snowdonia-Active, Llyn Padarn

Llyn Padarn, Llanberis, is one of the largest natural lakes in Wales feeling pressure from recreation use and sewage pollution. This project is testing whether a forum of local stakeholders is a useful way to collaborate on a catchment-based approach to managing Llyn Padarn.

The forum runs a working group on water quality testing, and another on recreation impacts, which will meet three times over the project's duration.

Partneriaeth Dyffryn Peris

Partneriaeth Dyffryn Peris aims to understand the housing needs of people living in the locality, to develop and promote further interventions, and attempt solutions that address the housing, language, and climate crises.

The research includes a public survey, focus groups, and one to one interviews aiming to understand the material reality of living in the area, and ultimately explore different models of community-led housing.

Pembrokeshire Education and Community Empowerment (PEACE) CIC

'Climate and Community: Empowering Migrant and Global Majority Communities in Pembrokeshire for a Sustainable Future' is a project born directly from local conversations and the lived experiences of migrant and global majority communities in Pembrokeshire.

Increased engagement and conversations with different communities will enable the PEACE team to gather clear evidence of what is needed to make environmental action in Pembrokeshire truly inclusive.

Yr Orsaf, Dyffryn Nantlle

'How can local vegetable and fruit producers provide their produce to residents affordably, and in a sustainable manner to local retailers?'

Yr Orsaf is a collaboration with local farms and community research to investigate the effectiveness of Sustainable Food Partnerships to bridge the gaps between supply and demand to promote local food production and consumption.

Training for Community Research

For every organisation in receipt of funding, there remains a large number of communities across Wales, and beyond, with fantastic ideas or proposals of their own but in need of guidance and funds to bring their projects to fruition.

As a result, Gyda'n Gilydd Dros Newid / Together for Change, in partnership with Cymru Wledig LPIP Rural Wales, has created a suite of seminars and webinars, focusing on different topics, to advise, train, and inspire other community groups.

The fully funded online and in-person sessions are a chance to learn what community-led action research is really about, gain basic research data gathering and analysis skills, learn how to encourage more people to take part, in addition to exploring what collaboration with academics and policy makers could mean for communities in Wales.

Launched in January 2026, at time of writing, three in-person workshops have taken place, in addition to eight online lunchtime seminars, with more scheduled to the end of 2026. Booking is available online.

It has encouraged me to stay involved and not give up when times are so hard at present.

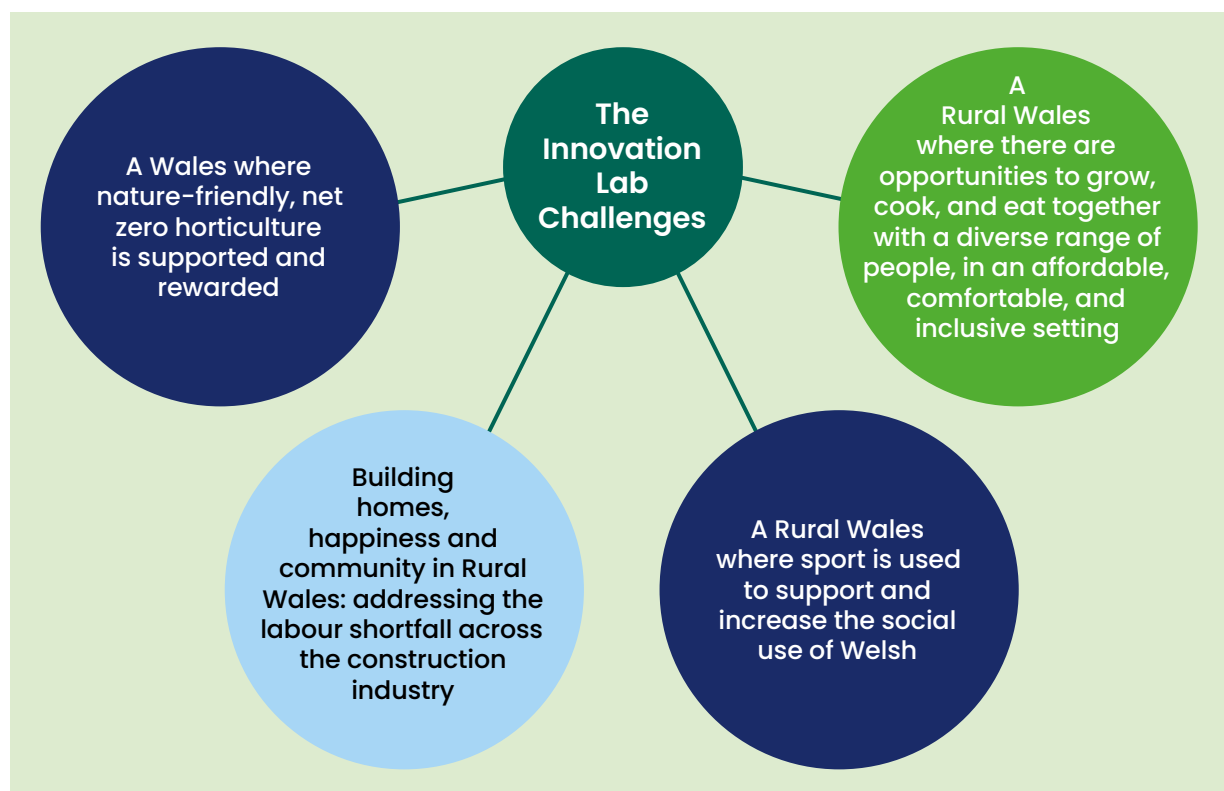
Attending a meeting where I felt common connection, sharing similar experiences and being heard in a genuinely supportive space.

Quotes by attendee to the Introduction to Co-production Seminar Part 1 – underpinning values seminar.

Innovation Labs – Unlocking Pathways to Change

Rachel Tuckett, Dr Ruth Stevenson, Dr Siobhan Maderson, Amie Andrews, Dr Matt Reed, Dr Aimee Morse, Prof James Lewis, Dr Huw Lewis, and Dr Owain Lewis

The Cymru Wledig LPIP Rural Wales 2025 Annual Report introduced the launch of the Innovation Lab concept and workstream, working in collaboration with our strategic partner, the Centre for Alternative Technology (CAT – See partner profile on page 23).

Since last year, each of the Innovation Lab Challenges have been refined, with proposed solutions agreed for testing, and many already underway. By testing solutions to the challenges in this risk-free environment, we can explore new and innovative ways to tackle some of the greatest challenges impacting Rural Wales.

The Innovation Lab Challenges

1. 'A Wales where nature-friendly, net zero horticulture is supported and rewarded'

This Innovation Lab aims to support and reward Wales's horticulture sector through stronger links with the hospitality sector. This will be done through three avenues:

- Getting Welsh horticultural produce onto the menus of hospitality venues.
- Using the venues as a way of promoting Welsh veg, and steering diners towards purchasing directly from growers.

- Use the venues to promote the mixed farming heritage of Wales.

Delivered in collaboration with Cultivate and Castell Howell, the innovation connects new agroecological growers at Wern Farm in Powys with a group of nearby hospitality venues, including traditional pubs, garden centre cafes, and restaurants.

This project is a potential template for increasing the amount of Welsh produce into an already established market which is currently highly reliant on international supply chains.

The project has a strong emphasis on promoting Welsh produce, and raising awareness of the variety and quality of what can be, and is, being produced by Welsh growers.

This lab is building upon established professional and logistical relationships that are already key components of Wales's food system, but do not currently generate strong benefits for market gardeners, field-scale growers and/or those looking to scale up their growing enterprise. The lab is being developed and assessed within the context of how it can be replicated to support businesses in other parts of Wales.

2. 'Building homes, happiness and community in Rural Wales: addressing the labour shortfall across the construction industry'

This Innovation Lab centres on a Ceredigion-based, coordinated work experience pilot that will introduce people to the full breadth of careers in the built environment.

This includes archetypal trades, as well as the many technical and professional roles that are less well understood and less frequently promoted as professional opportunities within the construction industry.

The project will emphasise the role of design, restoration, energy efficiency, retrofit, supply chain and personnel management and more. This will address the limited understanding of construction's sub-sectors, and how they connect in practice.

Learners will develop a broader understanding of the sector to support them in making informed, inspired career choices that provide personal and professional fulfilment in one of Rural Wales' key economic sectors.

Participants may include individuals on construction-related training courses, young people on NEET (Not in Employment, Education or Training) programmes, people considering a career change, and post-16 learners studying across the curriculum.

Participants will also receive training in sustainability and its role in construction. The placements will be enriched by further training and signposting to build on the experience with further appropriate training and/or work experiences.

Partners for delivery include University of Wales Trinity St David, Cyfle, and Ceredigion County Council's education department. This project aims to provide evidence and insights for a repeatable model for the Lampeter post-16 vocational training college currently under development.

3. 'A Rural Wales where sport is used to support and increase the social use of Welsh'

The aim of the Amdani! project is to identify new ways of supporting and promoting social use of the Welsh language in relation to sporting activities in clubs on Anglesey.

By focusing on the social use of Welsh in sport in an area such as Anglesey – a comparatively rural area with a higher density of Welsh speakers – the project is tackling a challenge that has been set out as a priority for policy practitioners and researchers: in their report to the Welsh Government, the Commission for Welsh Speaking Communities said 'Specific attention needs to be paid to the sports and leisure sector within areas of higher density linguistic significance' and that 'Everything possible

should be done to ensure that sports and leisure clubs make extensive use of the Welsh language'.

The first phase of the project was based on two collaborative workshops held in September and October 2025, comprised of representatives from local sports clubs, Môn Actif staff members, representatives from organisations such as Urdd Gobaith Cymru, Mentrau Iaith, and Young Farmers Clubs, as well as officers from the Welsh Government and the Welsh Language Commissioner's Office. By the end of the second workshop, proposals were developed for projects supporting sports clubs to develop the use of the Welsh language within their institutions.

After analysing the data gathered from the workshops, IAITH: The Language Planning Centre was asked to lead on

enacting the intervention, as it is an organisation which has pioneered practical methods for developing language awareness and supporting language use through its language assertiveness schemes.

This will provide an opportunity to test the effectiveness of these techniques when introduced in the context of community and voluntary organisations such as sports clubs.

The primary objectives of the intervention are:

- i. Developing awareness of the Welsh language within the clubs, especially among members who are currently not able to speak the language;
- ii. Increase the use of Welsh among members that already speak the language, especially those members who lead training sessions;

- iii. Establish a team of ambassadors to lead the work of upholding good practices;
- iv. Improve our understanding of the effectiveness of language awareness and assertiveness interventions as means of maintaining or supporting community use of the language in new contexts.

Five clubs are taking part in the project, with very positive initial responses. These clubs represent a range of different sports, ages, locations, and language profiles and, therefore, the aim is to gain insight into how the intervention has an effect across different demographics. The interventions will be enacted during summer 2026.

4. 'A Rural Wales where there are opportunities to grow, cook, and eat together with a diverse range of people, in an affordable, comfortable, and inclusive setting'

Embracing the theme 'Enhancing Wellbeing in Place', this Innovation Lab aims to support rural communities to grow, cook, and eat together through establishing a community dining network.

The project seeks to unite people in rural places through the preparation and sharing of nourishing, sustainably produced seasonal food. It also aims to create inclusive social opportunities that reduce loneliness, isolation, and health challenges, while celebrating local food and culture.

The community dining network initiative is working across the Hywel Dda University Health Board region, with organisations in Pembrokeshire, Carmarthenshire, and Ceredigion who wish to trial new and joyful ways of bringing people together through food.

The project aims to shine a spotlight on how social dining can succeed in rural settings, inspire other communities across Wales, and share learning with policymakers.

In doing so, it seeks to ensure grassroots organisations are supported and encouraged to establish and sustain rural food services.

Partner spotlight: The Centre for Alternative Technology

The Centre for Alternative Technology (CAT) is an environmental charity dedicated to enabling practical action to address the climate and biodiversity crisis. Every year CAT inspires and educates thousands of learners of all ages, from CAT's own postgraduate students and volunteers to school children, community groups, local authorities, and professionals; providing people with the tools they need to build a safer, healthier, and fairer world.

At CAT we believe the best people to innovate in response to challenges are those who are directly affected. The Zero Carbon Britain Innovation Lab was initiated at CAT in 2019 to provide an inclusive, professionally facilitated process that supports groups and organisations to

respond to challenges they face through structured, collaborative processes. By building capacity where it is most needed, we aim to unlock long-term potential for sustainable change, delivering social and economic co-benefits.

The Innovation Lab methodology uses systems change thinking to navigate problems, fostering deep and shared understanding of the systems involved, and identifying root causes. It combines design thinking, creative processes, and futures thinking to spark bold innovation.

Through leading the Innovation Lab workstream with Cymru Wledig LPIP Rural Wales, CAT's Innovation Lab has had the opportunity to amplify and share its methodology across Rural Wales, to address multiple wellbeing economy

challenges. The approach was valued by participants as "refreshing, productive and educational; heart led and uplifting", and we have now moved from problem identification to trialling innovations collaboratively with those involved.

The Cymru Wledig LPIP Rural Wales Innovation Labs (more information on these Labs can be found on page 19) have enabled a wide range of actors to share diverse perspectives, make new connections, and start to develop a shared language in which to collaborate.

We have witnessed transformative insights that have helped identify leverage points for change towards a wellbeing economy. CAT is proud to be part of this journey and hopes to see lasting positive impact across Rural Wales.

Rural Wales Data Hub

The Rural Wales Data Hub will enable users from policy-makers to members of the public to access a wealth of data and resources about Rural Wales at the click of a mouse.

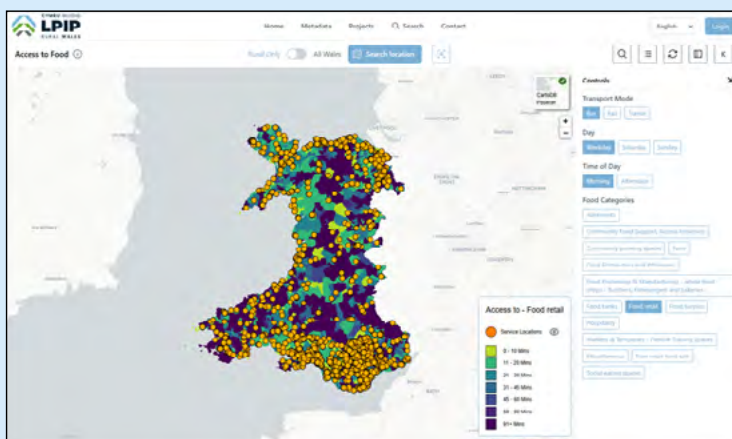
Developed by the WISERD Data Team at Cardiff University, with user input and feedback facilitated by Gyda'n Gilydd Dros Newid / Together for Change, the Rural Wales Data Hub brings together content from a wide range of sources in one place, with an easy-to-use interactive portal.

Features include:

- A dashboard allowing users to map, display, and download data from the Census, Welsh Index of Multiple Deprivation, and other sources.
- An interactive app on public transport accessibility, enabling users to map and visualise bus and train routes and timetables, and to compare travel times to key services by different modes of transport, on different days of the week and at different times of the day.

- Access to data and reports from Cymru Wledig LPIP Rural Wales projects, including research studies, surveys, and Community-led Action Research.
- A searchable catalogue of over 250 databases covering Rural Wales, relating to social, economic, cultural, and environmental topics.

The Rural Wales Data Hub is planned to go live in summer 2026 and will be regularly updated and expanded.

Figures left:
Public transport connectivity dashboard showing the places someone can reach on a bus within an hour and a half from Llangefni at 10am on a Monday morning. The darker the colour the longer the journey. It is clear that places north of Llangefni (shaded grey) are not accessible at this time of day on the bus.

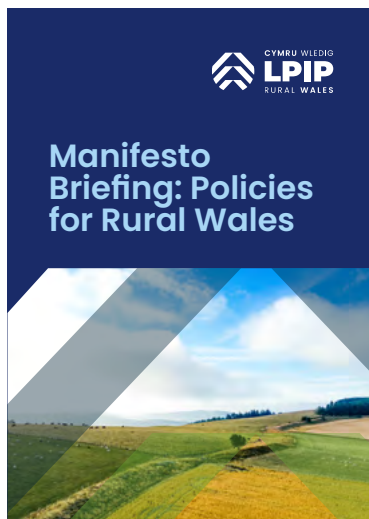
A dashboard to map neighbourhood access to different types of food outlets by public transport at different times of the day.

Policy and engagement

Senedd Elections, May 2026

The Senedd election in May 2026 provided an opportunity to highlight issues facing Rural Wales and promote evidence-based policy responses.

Our Manifesto Briefing paper drew together evidence and lessons from Cymru Wledig LPIP Rural Wales research and innovation and related studies around five key challenges:

- Delivering economic growth that benefits rural communities;
- Future-proofing food production;
- Fair access to services for rural communities;
- Unlocking community resilience;
- and Coherent, integrated policy for Rural Wales.

Unlike 'manifestos' produced by lobby groups, the Cymru Wledig LPIP Rural Wales had no vested interest or agenda to push.

Rather than 'policy asks', it set out a menu of 33 neutral, evidence-based policy ideas that parties could select from.

The Manifesto Briefing was shared with the policy teams working on manifestos in the six largest political parties, as well as with Senedd candidates.

Several ideas from the Manifesto Briefing (some also advocated by other organisations) featured in party manifestos, including a 'community right to buy'; a community wealth-building bill; a rural apprenticeship scheme; statutory rural proofing; improving access to rural childcare; supporting horticultural production; and a whole-school approach to food.

With the new Senedd and administration in place (at time of publication), we are looking forward to working with Welsh Government to support the elaboration of new policy programmes for Rural Wales and to helping Senedd Members with scrutinising legislation.

 Read the Manifesto Briefing on our website.

Broadcasting examples of Intangible Cultural Heritage with the Welsh Government

In November 2025, researchers from the Intangible Cultural Heritage project attended an event hosted by the Welsh Government, dedicated to celebrating living heritage in Wales, held at the iconic St Fagans National Museum of History.

With opening remarks from Jack Sargeant MS, (then) Minister for Culture, Skills and Social Partnership, attendees came together to explore how our traditions, culture, and landscapes continue to shape our communities today.

Cymru Wledig LPIP Rural Wales convened a thought-provoking panel on living heritage within a rural context, chaired by Dr Eifiona Thomas Lane and featuring expert speakers Twm Elias (naturalist, lecturer, and broadcaster), Naomi Jones (Eryri National Park), and Professor Abi Gilmore (lead

for culture with the Strategic Hub for Local Policy and Innovation Partnerships).

The day also featured the premiere of 'Am Ein Bywydau', an evocative film by Rhys Edwards, exploring the richness of linguistic heritage and its relationship with nature.

Strengthening connections with governments through research

Ongoing engagement with policymakers has resulted in many fascinating conversations over the past year, with politicians from the majority of the leading

parties keen to meet, receive updates and reports, and learn more about the solutions that our projects have uncovered to some of the rural communities' most significant issues.

In July 2025, Rhian Curtis (Policy and Engagement Manager) and Professor

Michael Woods enjoyed meeting Jane Dodds (Senedd Member, and Leader of the Welsh Liberal Democrats) at the Royal Welsh Show, to showcase our latest research.

More recently, we have enjoyed meetings with the Future Generations Commissioner for Wales, Derek Walker, and his team, and identified many common priorities.

Dr Siobhan Maderson met with Plaid Cymru Member of Parliament for Ceredigion Preseli, Ben Lake, in February 2026, where they discussed how making targeted investments in education, infrastructure and logistics can go a long way to strengthening local food system resilience, increasing employment options for our young people, and addressing the challenges of climate change.

Policy focus at the Royal Welsh Show, July 2025

Aside from the Senedd elections, the past year has seen ongoing engagement with policy-makers of all levels, from local authorities and councils, Senedd Members, Members of Parliament and the House of Lords.

In July 2025, we welcomed a number of policymakers to our policy briefing evening, where Professor Michael Woods presented on the key challenges affecting Rural Wales, and how new policies could provide solutions.

It was wonderful to welcome so many engaged leaders in the one venue, with a number of follow up meetings with individual politicians as a result, and the opportunity to capitalise on the shared passion for rural life and agriculture at such an iconic event as the Royal Welsh Show.

‘Bringing Home the Harvest – Supporting the Welsh Food Processing Industry’ report

In January 2026, Dr Siobhan Maderson, Innovation Manager with Cymru Wledig LPIP Rural Wales, was cited in the Senedd’s Economy, Trade and Rural Affairs Committee report into the

Welsh food processing industry, after submitting written evidence, with further citations in the report’s Senedd debate in March 2026.

Dr Maderson met with representatives from this Committee at the Royal Welsh Agricultural Show in July 2025, and responded to its subsequent call for consultation into this issue.

We are proud that the work of Cymru Wledig LPIP Rural Wales has contributed towards this call for a “stronger, more self-reliant Welsh food sector.” We look forward to further engagement and opportunities to share our research with policymakers.

 Food for thought? Senedd report on food processing.

Am Ein Bywydau: Public screening at Pontio, Bangor

Whilst attendees at the Welsh Government event were treated to a preview of the Cymru Wledig LPIP Rural Wales commissioned film, the general public were

invited to the formal launch of the new Rhys Edwards film ‘Am Ein Bywydau’ at Pontio Arts and Innovation Centre, Bangor in February 2026.

The film invited viewers to reflect on the deep connections between people, landscape and cultural heritage.

Through the voices of Cymdeithas Pysgota Seiont Gwyrfaï & Llyfni, the short film explores traditional skills, knowledge of nature, and the place names that root us in our communities.

 Watch the film on our website.

Engagement and knowledge exchange

Wales Real Food and Farming Conference

Dr Lucy Baker, Dr Ellen Hjort, and Dr Siobhan Maderson enjoyed attending the Wales Real Food and Farming conference in Bridgend, in November 2025.

Several Cymru Wledig LPIP Rural Wales projects related to food are currently underway or completed, which include: 'Community, food and wellbeing in Rural Wales'; 'Women in farm diversification' (page 8) and the innovations relating to sustainable horticulture (page 19) and community dining (page 22). With such focus on this topic, attending this event was an excellent opportunity to meet with other

organisations who share our research interests and expand our networks.

We produced a new brochure, 'Evolving food systems in Rural Wales' which was well received, and generated fresh conversations on the issue.

Cymru Wledig LPIP Rural Wales proudly sponsored the conference, and we look forward to attending again this year, to showcase the results of our food and horticulture related research projects and Innovation Lab solution outcomes.

 Read the report on our website.

Eisteddfod Wrecsam

Cymru Wledig LPIP Rural Wales strategic partners Gyda'n Gilydd Dros Newid / Together for Change, and the Centre for Alternative Technology (CAT) joined us in Wrexham in August 2026 for a series of public workshops and presentations, held in the Aberystwyth University tent on the Eisteddfod Maes.

The aim of these sessions was to gather views and input of Eisteddfod-goers, receive the public's feedback and their ranking of priorities for Rural Wales, and presenting how the Cymru Wledig LPIP Rural Wales partnership is seeking to address these through research.

A further session by the Intangible Cultural Heritage project team introduced their research, and surveyed attendees about their understanding of the term 'culture' at Bangor University and Coleg Cymraeg Cenedlaethol tents.

This was a wonderful week, and we look forward to attending this year's Eisteddfod y Garreg Las, on the beautiful Pembrokeshire, Carmarthenshire, and Ceredigion borders.

A warm welcome to Northern Ireland

EPIC Futures NI, the local policy and innovation partnership for Northern Ireland welcomed colleagues from Cymru Wledig LPIP Rural Wales, Forth 2o (Scotland's LPIP), Yorkshire Policy and Innovation Partnership (YPIP) and the LPIP Hub to Belfast in January 2026.

The two day event highlighted to all the importance on collaborating and forming new research alliances, with so many of the issues affecting Wales also acknowledged as challenges in the other LPIPs.

Hosted at the beautiful Stormont government building, this was also an excellent opportunity to explore how policy engagement operates within the sphere of devolution across the LPIPs, and share best practice.

Stronger together: Local Policy and Innovation Partnerships

Labour Party Fringe event – Sept 2025

Cymru Wledig LPIP Rural Wales joined the LPIP Hub from Birmingham University, the Yorkshire Policy Innovation Partnership (YPIP) and the Heseltine Institute for Public Policy, Practice and Place at Liverpool University, to discuss the 'Seven Essentials of Effective Place-Based Growth' at last September's Labour Party Conference.

The breakfast panel brought together academic experts and leading practitioners from across the UK to explore lessons from city-region mayors and devolved nations. Professor Michael Woods, Director of Cymru Wledig LPIP Rural Wales, contributed to the event with analysis from our report 'Exploring growth in two Welsh market towns' (2025).

This was an excellent opportunity to pose questions to Members of Parliament, and ensure that the issues impacting Rural Wales are placed on the Westminster agenda.

 Read the report on our website.

Media mentions

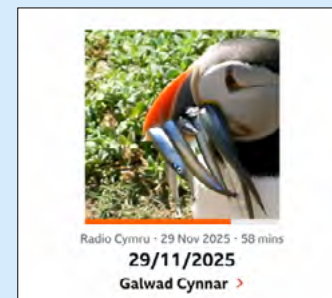
Dr Elen Bonner appeared as a guest on Radio Cymru in March 2026, on Caryl Pary Jones' popular show, discussing the production of the film 'Am Ein Bywydau', its relevance to intangible Welsh heritage, and why this has become increasingly important to the Welsh government and people of Wales.

Professor Michael Woods featured on the LPIP Hub Podcast series 'Placecast' in April 2026, discussing the theme 'Long Games and Local Places: How Rural Policy Really Changes' with Dr Nicola Headlam.

'Welsh Country' magazine published an article in July 2025, promoting the launch of the new community grant scheme offered by Cymru Wledig LPIP Rural Wales, in collaboration with Gyda'n Gilydd dros Newid / Together for Change. More information about the successful applicants can be found on page 15.

Professor Michael Woods has drawn on Cymru Wledig LPIP Rural Wales research in a series for The Conversation on rural environmental issues in the Senedd election. One article, on conflicts over windfarms and pylons, was reprinted in the Western Mail newspaper in April 2026.

Dr Eifiona Thomas Lane appeared on Radio Cymru's 'Galwad Cynnar' in November 2025, as part of a panel discussing topical affairs and issues affecting rural communities in Wales.

CASE STUDY

The impact of Cymru Wledig Rural Wales beyond Welsh borders

Perceptions of Growth in two Northumberland Towns: Knowledge transfer and academic collaboration arising from research in Rural Wales

Dr Sophie Bennett-Gillison, Dr Eifiona Thomas Lane, and Dr Lyndon Murphy

In the 2025 annual report, we featured the work of Cymru Wledig LPIP Rural Wales' research 'Perceptions of Growth in two Welsh Market Towns' by Dr Sophie Bennett-Gillison and Dr Ellen Hjort. Completed at the end of 2025, the aim of this research was to identify how growth, in terms of business and community development, is perceived by those living and working in rural towns in Wales. Case studies of Llanidloes (Mid Wales) and Llangefni (North Wales) were used to explore perceptions of growth, and how enterprise can be supported in these

locations through a better understanding of what growth and development means to those living there. The full copy of the report and policy brief can be downloaded from our website.

As a result, Cymru Wledig LPIP Rural Wales researchers were approached by Professor Gary Bosworth (Northumbria University) with a request to replicate this research in the North of England, to identify whether versions of growth identified in Rural Wales can be applied to rural areas within Northumberland.

With research funding provided by the Universities of Northumbria and Aberystwyth, Dr Sophie Bennett-Gillison, Dr Eifiona Thomas Lane, and Dr Lyndon Murphy have already conducted interviews with businesses, community members, and councillors in the towns of Haltwhistle and Rothbury; selected as study locations on account of their similarity with Llangefni and Llanidloes, with similar population sizes, rural infrastructure, and history (Market towns).

In recognition of the importance of Dr Sophie Bennett-Gillison's team's research, their impact is set to expand even further in coming months, replicating the study with a small rural town near Müzzzuschlag, Austria, to determine whether perceptions of growth in rural areas transcend national boundaries.

We are delighted that the original research of the Cymru Wledig LPIP Rural Wales has received such a positive reception, and had the opportunity to expand further, demonstrating the impact that our research can have both within Wales, and further afield. We look forward to hearing the outcomes of the Northumbria and Austria projects.

Evaluation and Monitoring

Professor Rhys Jones

With a number of projects now completed, the evaluation of the work that Cymru Wledig LPIP Rural Wales has undertaken in rural Welsh communities is well underway. Our work may be funded for three years, but our objective is to ensure that communities across Rural Wales experience sustainable benefits from our research for many decades to come.

By embarking upon this period of evaluation and monitoring our impact, we are ensuring that our project's partnership can accurately demonstrate the value that our collaboration has brought to Rural Wales.

The evaluation will use a Dimensions of Change approach to recognise the holistic and systemic impacts of Cymru Wledig LPIP Rural Wales and draw lessons from our experiments with different methods for connecting policy, practitioners, and communities. These ask questions about changes relating to community power and participation; knowledge production and legitimacy; wellbeing outcomes; systems change; and policy influence.

CASE STUDY

The Dyfi Biosphere Screams and Streams project

The Dyfi Biosphere Screams and Streams project featured in our 2025 Annual Report as one of our Phase 1 community-led action research programmes. The project brought together volunteers from two existing projects Lab Dŵr Dyffryn Dyfi and the Dyfi Biosphere Swifts Project with the support of a funded part time project coordinator to explore "Is there a clear relationship between river health and common swift survival?"

Although Phase 1 funding formally ended for Dyfi Biosphere in September 2025, there have been ongoing positive impacts. Coordinator James Cass observed in March 2026 that the relationships developed during the funding period continue to thrive, and that the support of individuals and local associations are ongoing, which will further benefit the

strengthening of the swift population. Furthermore, the 5-year development plan submitted to Welsh Government was successfully awarded, and included a theme of nature guardians, ensuring the longer term embedding and growth of this initiative, and building upon the success and initiative of Phase 1 funding via Cymru Wledig LPIP Rural Wales.

The Dyfi Biosphere Screams and Streams project also reports the positive impact that the ability to purchase new testing kit has had upon their research, and the longer term impact of more accurate data collection. This research has been shared more widely with the local community, including the local library and schools, inspiring an art competition in Swift Awareness Week that is displayed publicly for ongoing engagement.

Over a million people, or around one-third of the Welsh population, live and work in Rural Wales, and the majority of the rest of the population in Wales, and beyond, increasingly enjoy the unique combination of landscape and cultural assets and diversity which Rural Wales displays.

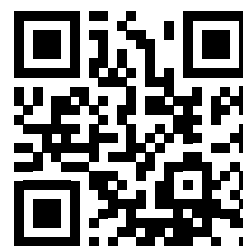
Despite increases in mobility and digital and visual immediacy, rural areas still suffer considerable scarcity of services, employment, facilities, and access. Indeed, it is somewhat ironic that as the world in many ways becomes a smaller place, many communities living in sparsely populated areas suffer growing problems of the effects of service, transport and employment concentration and centralisation.

The Cymru Wledig LPIP Rural Wales research team, and their innovation and engagement activities, are now addressing these social and economic shortfalls in a wide-range of innovative place-based research projects.

This latest annual report outlines many of this partnership's main features: demonstrating the successful implementation of the research programme which involves bringing diverse groups together to focus on rural community problem-solving, and to develop novel social innovation strategies by empowering rural communities as part-and-parcel of the active research process.

This annual report gives a clear and concise taste of the ongoing work developed, the thought-provoking emerging research results, and policy implications for Rural Wales. In disseminating the research outcomes, this report aims to increase understanding of the diverse nature of local rural development in Wales; developing strategies to develop more vibrant, sustainable, and empowered rural communities.

Professor Terry Marsden (Chair of External Advisory Board)

Mae'r ddogfen
yma hefyd ar gael
yn y Gymraeg.

Funded by

Hosted by

Core Partners

